

Nr 25.

Ankom till Riksdagens kansli den 2 maj 1911 kl. 5 e. m.

Konstitutionsutskottets utlåtande, i anledning af väckta motioner dels angående ändring i vissa delar af lagen om val till Riksdagen, förordningen om kommunalstyrelse på landet, förordningen om kommunalstyrelse i stad, förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm, förordningen om kyrkostämman samt kyrkoråd och skolråd, förordningen om kyrkostämman samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm och förordningen om landsting, dels ock ifråga om skrivelser till Kungl. Maj:t i dithörande ämnen.

Till konstitutionsutskottets handläggning hafva hänvisats följande inom bägge kamrarna väckta motioner, nämligen:

dels motionerna inom Första kammaren:

nr 27 af herr *Danström* angående skrifvelse till Konungen ifråga om revision af lagen den 26 maj 1909 angående ändring i vissa delar af förordningen om kommunalstyrelse i stad;

nr 66, 67, 68 och 69 af herrar *Ernst Beckman*, *Alfred Petersson* och *Jacob Larsson* angående ändring i vissa hänseenden af förordningen om landsting; af förordningen om kommunalstyrelse på landet, af förordningen om kommunalstyrelse i stad och af förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm;

dels motionerna inom Andra kammaren:

nr 27 af herr *Forsberg* om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ändring i gällande bestämmelser rörande val af landstingsmän;

nr 184 af herr *Palme* om ändrad lydelse af vissa paragrafer i val-lagen m. m.;

nr 186 af herrar *Hj. Branting, A. C. Lindblad, O. H. Waldén, Viktor Larsson* och *Nils Persson* om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående allmän och lika kommunal rösträtt för såväl män som kvinnor m. m.;

nr 216 af herr *Rydén* om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ändring i gällande bestämmelser rörande val af landstingsmän;

nr 218, 219, 220 och 221 af herrar *Karl Staaff, Carl Carlsson Bonde, Ad. Wiklund, Johan Ericsson, Carl Jansson, G. Jansson, Joh. Ström, S. H. Kvarnzelius, L. G. Broomé, K. G. Karlsson, Fridtjuv Berg, Jakob Pettersson, Karl Starbäck, E. A. Nilson, Axel Schotte, Th. af Callerholm* och *J. Bromée* angående vissa ändringar i förordningen om landsting, förordningen om kommunalstyrelse i stad och förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm; och

nr 262 af herr *Stärner* om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående ändring i visst afseende af bestämmelserna för val af landstingsmän.

Motionärernas förslag.

De af motionärerna framställda förslagen afse *dels* förändringar i gällande bestämmelser ifråga om den kommunala rösträtten, *dels* förändringar ifråga om den proportionella valmetoden och föreskrifterna ifråga om valförrättningarna, *dels ock* slutligen medgifvande af dagtraktamente åt landstingsmän. För öfverskådlighetens skull tillåter utskottet sig att fördela motionerna efter detta deras innehåll i följande 3 grupper:

I. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser angående den kommunala rösträtten.

II. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser rörande den proportionella valmetoden och föreskrifterna ifråga om valförrättningarna.

III. Förslag om medgifvande af dagtraktamente åt landstingsmän.

I. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser angående den kommunala rösträtten.

II: 186. Herr *Branting m. fl.* har i sin motion nr 186 i Andra kammaren hemställt, att Riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t ville anhålla, det Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådana ändringar i nu gällande förordningar angående kommunal-

styrelse på landet, i stad och i Stockholm, liksom ock i förordningarna om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd, att den kommunala rösträtten kommer att byggas på grundval af allmän och lika rösträtt för såväl män som kvinnor.

Herr Branting m. fl. har i sin motion vidare hemställt, att Riksdagen, intill dess dylikt förslag kan blifva genomfördt, för sin del ville antaga nedannämnda förändringar af vissa paragrafer i följande kommunala författningar:

Förordningen om kommunalstyrelse på landet.

§ 4.

Medlem af en kommun på landet är en hvar, som där är mantals-skrifven.

§ 8.

Mom. 1. En hvar välfrejdad svensk undersåte, som är medlem af en kommun, uppnått tjuguettt års ålder samt enligt § 57 är förbunden att erlägga skatt till kommunen och icke häftar för kommunalutskylder, som förfallit till betalning under sistförflutna kalenderåret, är berättigad att deltaga i kommunalstämmans öfverläggningar och beslut.

Mom. 2. Enahanda rättighet tillkommer hvarje välfrejdad kvinna, som är medlem af en kommun, uppnått tjuguettt års ålder och är gift med svensk man, som enligt bestämmelserna i föregående moment är kommunalt röstberättigad.

Mom. 3. Den, som står under förmynderskap, må ej utöfva rösträtt.

§ 11.

Mom. 1. Hvarje röstberättigad äger en röst.

Mom. 2. Där — — — — grunden.

Förordningen om kommunalstyrelse i stad.

§ 3.

Medlem af stadskommun är enhvar, som där är mantalsskrifven.

§ 9.

Mom. 1. Enhvar välfrejdad svensk undersåte, som är medlem af en stadskommun, uppnått tjuguetå års ålder samt enligt § 57 är förbunden att erlägga skatt och icke häftar för stadsutskylder, som förfallit till betalning under sistförflutna kalenderåret, är berättigad att vid allmän rådstuga deltaga i öfverläggningar och beslut i alla de staden rörande angelägenheter, hvilka icke enligt rikets grundlagar eller särskilda författningar äro vissa klasser af stadens medlemmar förbehållna.

Mom. 2. Enahanda rättighet tillkommer hvarje välfrejdad kvinna, som är medlem af en kommun, uppnått tjuguetå års ålder och är gift med svensk man, som enligt bestämmelserna i föregående moment är kommunalt röstberättigad.

Mom. 3. Den, som står under förmynderskap, må ej utöfva rösträtt.

§ 11.

Enhvar, som är röstberättigad vid allmän rådstuga, äger en röst.

Förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm.

§ 2.

Mom. 1. Medlem af kommunen är enhvar, som där är mantalskrifven.

Mom. 2. I såväl — — — — — förbehållna.

§ 7.

Mom. 1. Enhvar välfrejdad svensk undersåte, som är medlem af kommunen, uppnått tjuguetå års ålder, samt enligt § 40 är förbunden att till kommunen erlägga skatt och icke häftar för stadsutskylder, som förfallit till betalning under sistförflutna kalenderåret, är berättigad att i val af stadsfullmäktige deltaga.

Mom. 2. Enahanda rättighet tillkommer hvarje välfrejdad kvinna, som är medlem af en kommun, uppnått tjuguetå års ålder och gift med svensk man, som enligt bestämmelserna i föregående moment är kommunalt röstberättigad.

Mom. 3. Den, som står under förmynderskap, må ej utöfva rösträtt.

§ 9.

Vid valet äger hvarje röstande en röst.

Förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd.

§ 6.

Vid omröstning följes på landet hvad för kommunalstämma och i stad hvad för allmän rådstuga stadgadt är i afseende på rösträtts utöfning och öfverlåtande på annan person.

De för kommunerna gällande — — — — —
— — — — — vid kyrkostämma företedda.

Förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm.

§ 5.

Mom. 1. Enhvar, som är röstberättigad vid val af stadsfullmäktige, äger å kyrkostämma en röst.

Förordningen om landsting.

§ 10.

Valbar till landstingsman är enhvar inom landstingsområdet röstberättigad man eller kvinna, som uppnått 25 års ålder.

Landstingsman kan ej vara: a), b), c) och d) (= nuvarande bestämmelser).

Gift kvinna, som är röstberättigad, vare ej på den grund, att hon står under mannens målsmanskap, obehörig att utöfva uppdrag, hvarom nu är fråga.

För valbarhet till suppleant erfordras samma egenskaper, som för valbarhet till landstingsman.

Landstingsman eller suppleant må ej kunna uppdraget sig afsäga, såvida han ej fyra år tjänstgjort såsom landstingsman eller uppnått 60 års ålder eller eljest uppgifver hinder, som af landstinget godkännes.

Väljes kvinna till landstingsman eller suppleant, äger hon när som helst afsäga sig uppdraget.

Motionärerna hafva jämväl hemställt, att utskottet i händelse af bifall till dessa framställningar, måtte vidtaga de jämkningar i formuleringen af andra paragrafer i här omhandlade förordningar, hvilka det finner bli en följd af de framställda yrkandena.

Till stöd för sitt förslag hafva motionärerna anført följande:

»Det är vår afsikt att innevarande riksdag, den sista i en treårsperiod, på nytt framställa de yrkanden, för hvilka vårt parti redan vid flera föregående tillfällen gjort sig till målsman, om omedelbart fortgående på demokratiseringens väg genom en verkligt *demokratisk författningsrevision* som grundval för vårt samhälles utveckling i folklig riktning. Som ett nödvändigt led i denna demokratisering framstår krafvet på vissa genomgripande ändringar äfven i kommunallagarna. Med hänvisning till en blifvande allmän motivering framlägga vi redan nu de yrkanden i dessa afseenden, som måste framställas före den första motions tidens utgång för att kunna till behandling upptagas.»

Den af motionärerna omnämnda allmänna motiveringen återfinnes i den af herr Branting m. fl. afgifna motionen nr 341 i Andra kammaren och tillåter sig utskottet att hänvisa till densamma.

I: 66—69.
II: 218—221.

I motionerna nr 66, 67, 68 och 69 i Första kammaren och de med dessa likalydande motionerna resp. nr 218, 219, 220 och 221 i Andra kammaren hafva herr *Ernst Beckman* m. fl. i Första kammaren och herr *Staaß* m. fl. i Andra kammaren hemställt

dels i motionerna nr 67 i Första kammaren och nr 219 i Andra kammaren »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådana ändringar i förordningen om kommunalstyrelse på landet, att rösträtt för bolag och för andra samfälligheter, för omyndig samt för oskiftadt bo måtte afskaffas;»

dels i andra punkten af motionerna nr 68 i Första kammaren och nr 220 i Andra kammaren »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådana ändringar i förordningen om kommunalstyrelse i stad, att rösträtt för bolag och andra samfälligheter, för omyndig samt för oskiftadt bo måtte afskaffas;»

dels i andra punkten af motionerna nr 69 i Första kammaren och nr 221 i Andra kammaren »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådana ändringar i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm, att rösträtt för bolag och för andra samfälligheter, för omyndig samt för oskiftadt bo måtte afskaffas;»

dels ock i tredje punkten af motionerna nr 66 i Första kammaren och nr 218 i Andra kammaren »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådana tillägg i förordningen angående landsting, § 5, mom. 1 och 2, att vid val af landstingsmän såväl i stad som på landet medlem af

kommun må kunna utöfva rösträtt endast inom den kommun, där han är mantalsskrifven».

Till stöd för sina förslag hafva motionärerna anfört dels en allmän motivering, hvilken jämväl hänför sig till andra af motionärerna framställda, under senare punkter återgifna förslag, men hvilken utskottet tillåter sig att i detta sammanhang återgifva, dels ock en speciell motivering för ofvan återgifna förslag. Den allmänna motiveringen är af följande lydelse:

»Det torde få erkännas, att de viktiga förändringar i kommunalförfattningarna samt i förordningen om landsting, hvilka förelades Riksdagen år 1907 såsom delar af de kungliga förslagen till rösträttsfrågans lösning och genom dessa förslags antagande i hufvudsak trädt i gällande kraft, icke i alla punkter erhöllo den allsidiga och genomgripande pröfning, som skulle varit önskvärd. Förslagen berörde så många sidor af det politiska och kommunala lifvet, att i diskussionerna den ena eller den andra lätt kunde förbigås eller blifva föremål för mindre uppmärksamhet, än de i och för sig skulle hafva förtjänat. Sedan numera de ifrågavarande förändringarna trädt i tillämpning, så att bland annat val till landsting och stadsfullmäktige skett efter de nya bestämmelserna samt de sålunda valda korporationerna börjat sin verksamhet, har emellertid åtskillig erfarenhet vunnits om verkningarna af de kommunala reformerna. Och den erfarenheten synes oss gifva vid handen, att dessa reformer, frånsedt hvilket omdöme man kan hafva om dem i och för sig, i flera och viktiga punkter redan nu behöfva kompletteras eller modifieras.

Vi hafva ansett oss böra framställa de viktigaste af dessa kraf, som synas oss framgå ur hittills vunnna erfarenhet. Det har därvid visat sig, att desamma beröra så väl förordningen om landsting som äfven förordningarna om kommunalstyrelse på landet, i stad och i Stockholm. Då de af oss yrkade förändringarna i alla händelser sinsemellan stå i nära sammanhang, och då det för öfverskådlighetens skull förefallit lämpligt, att under sådana förhållanden motiveringen icke splittrades och delvis upprepades i olika motioner, hafva vi sammanfört densamma till en motion, nämligen den här föreliggande, angående landstingsförordningen. Rörande de andra förordningarna hafva vi endast framställt våra yrkanden, med hänvisning till sagda motivering.

Motionstidens korthet har icke medgifvit att utarbета formuleringar i de olika punkterna. Vi måste alltså inskränka oss till att angifva våra yrkanden i sak, med hemställen till vederbörande utskott att utföra formuleringen.»

Som speciell motivering hafva motionärerna anfört följande:

»Äfven rörande den vid landstingsvalen gällande rösträtten hafva starka anmärkningar framkommit.

Vi skola i detta afseende icke uppehålla oss vid själfva röstskalan, men däremot vid vissa kategorier af de röster, som vid valen kunna afgifvas och i stor utsträckning hafva afgifvits.

Främst rikta sig anmärkningarna emot den rösträtt, som utöfvas af *bolag* och andra *juridiska personer*. En opposition mot dessa samfälligheters rösträtt har förefunnits sedan årtionden. Den framträdde redan strax efter införandet af 1865 års riksdagsskick i de försök, som då vid riksdag efter riksdag gjordes att reformera den i kommunalförfattningarna stadgade rösträtten och tog sig uttryck såväl i motioner som i yttranden inom kamrarna. Det är också bekant, att någon sådan rösträtt för juridiska personer icke finnes i de allra flesta andra europeiska länder.

Nu hafva valen till landstingen enligt de nya bestämmelserna väckt krafven på afskaffande af juridiska personers rösträtt till starkare lif än någonsin. Man har ej kunnat undgå att finna, att en sådan rösträtt afgjordt strider mot hela andan i dessa val. De hafva numera fått en öfvervägande politisk karaktär; om äfven alltjämt kommunalt betrodda män, lämpade att vårda länets gemensamma angelägenheter, insättas i landstingen, så utses dock dessa på samma gång efter politiska synpunkter, med hänsyn till deras uppgift att förrätta val af ledamöter i Första kammaren, och landstingsvalen hafva försiggått med ett deltagande och en rörelse, som ställer dem fullt vid sidan af valen till Andra kammaren. Hela omläggningen af valen till landstingen, de stora valkretsarna, den proportionella valmetoden, den reducerade röstskalan, har för öfrigt tillkommit just för att möjliggöra denna utveckling. Det framstår då såsom främmande och motbjudande, att i sådana politiska val skola deltaga personliga sammanslutningar af alla möjliga slag. Det synes vara stridande mot all modern åskådning, som binder de politiska rättigheterna vid personligheterna. Redan på 1860-talet anfördes mot bolagens kommunala rösträtt starka principiella skäl, och dessa skäl återkomma med fördubblad styrka, sedan den politiska betydelsen af denna rösträtt blifvit så starkt markerad som nu skett. Den utomordentliga utsträckning, i hvilken olika samfälligheters rösträtt utnyttjats, har därjämte särskildt kommit dess principiella förkastlighet att falla i ögonen. Vi behöfva endast erinra om sådana fall som att rösträtt utöfvats af allmänna penninginstitut (banker), af yrkesföreningar, ja af kommunala myndigheter såsom sådana, exempelvis för fastigheter inom andra kommuner.

Det är vid val till Andra kammaren en själffallen grundsats, att rösträtt endast tillkommer personer. Samma grundsats bör enligt vår

uppfattning genomföras också för de val, som äro grundläggande för Första kammarens bildande, oberoende däraf att vid dessa val en annan röstskala är gällande.

Hvad som efter denna grundsats bör upphöra är alltså den rösträtt, som tillkommit samfälligheter af olika slag, vare sig menigheter, aktiebolag eller andra bolag. Äfven sterbhus böra hänföras under samma regler. Slutligen synes i detta sammanhang den rösträtt, som utöfvas af förmyndare, böra afskaffas. Äfven i de fall, där endast en person är förmyndare är det oegentligt, att han skall utöfva en rösträtt, som tillkommer en annan person, och särskildt framträder denna oegentlighet, när flera förmyndareuppdrag äro förende hos samma person.

I och för sig skulle erfarenheterna från landstingsvalen möjligen kunna anses icke behöfva föranleda dessa ändringar i rösträtten annat än i den mån det gäller dess utöfning vid just dessa val. Men de skäl som föranleda yrkandet i hvad det afser rösträtt till landstingen talar till en början för samma yrkande i fråga om val till stadsfullmäktige i de städer, hvilka icke deltaga i landsting och hvilkas stadsfullmäktige välja ledamöter i Första kammaren. Att åter för stadsfullmäktigevalen i dessa städer stadga inskränkningar i rösträtten, som ej skulle gälla för motsvarande val i andra städer, läser ej kunna komma i fråga.

För öfrigt är det väl känt, att också vid dessa sistnämnda stadsfullmäktigeval de politiska synpunkterna numera göra sig gällande i största utsträckning. De olika samhälleliga åskådningarna föranleda olika uppfattning äfven af viktiga kommunala frågor. De opersonliga rösternas borttagande vid landstingsvalen drar direkt med sig deras borttagande vid stadsfullmäktigevalen.

Återstår då frågan, om dessa röster böra lämnas orubbade i återstående kommunala angelägenheter vid rådstuga i stad — i den mån sådan förekommer annat än för stadsfullmäktigeval — vid kommunalstämma på landet samt vid kyrkostämma. En motsvarande olikhet i rösträtten har tidigare varit upprepade gånger ifrågasatt genom motioner, som yrkat särskild rösträtt vid val inom kommunerna. Dessa motioner hafva dock icke kunnat tillvinna sig någon synnerlig anslutning, och starka skäl synas oss tala emot en anordning, genom hvilken rösträtten i kommunernas egna angelägenheter skulle på sådant sätt blifva olika i olika slag af ärenden. Det torde vara riktigast att taga steget fullt ut och på en gång upphäfva all den rösträtt, som hittills inom kommunerna tillkommit juridiska personer, så väl vid val som i andra frågor. De principiella anmärkningar, som måste riktas mot denna rösträtt såsom sådan, leda också till ett sådant yrkande.

Utom detta afskaffande af de opersonliga rösterna måste vi påkalla ännu en modifikation i den kommunala rösträtten, denna dock endast i fråga om landstingsvalen. Det har vid dessa val framkallat stark uppmärksamhet och misstämning, att i en mängd kommuner röster i stor utsträckning afgifvits af personer, bosatta inom andra kommuner, exempelvis att personer, bosatta i städer, röstat vid val af landstingsmän inom en eller flera landskommuner för sina inom dessa belägna fastigheter såsom landställen och sommarvillor. Man har ansett, att äfven detta står illa tillsammans med landstingsvalens natur efter den nya ordningens genomförande, och hänvisat på den grundsats, som gäller för valen till Andra kammaren, nämligen att ingen äger rösträtt på mer än ett ställe, och detta i den kommun, där han är mantalsskrifven. Vi anse, att denna uppfattning är berättigad, och att rösträtt vid landstingsval endast bör utöfvas inom den kommun, där vederbörande är bosatt.»

II. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser rörande den proportionella valmetoden och föreskrifterna i fråga om valförrättningarna.

II: 184.

Herr *Palme* har i sin motion nr 184 i Andra kammaren hemställt i fråga om den proportionella valmetoden »att Riksdagen måtte för sin del antaga följande förslag till ändrad lydelse af vallagen, förordningen om kommunalstyrelse i stad samt förordningen om landsting:

Vallagen.

§ 10. Mellan lika jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning; så ock mellan lika rösttal, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, dessa namn skola uppföras i ordningen i den följd, som de på sedlarna innehafva.

§ 14. Har riksdagsman — — — — —
 — — — — —
 ställe. Mellan lika rösttal skilje lotten, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, den hvars namn står öfverst, förklaras vald.

Efter — — — — — försegling.

§ 67. Har någon — — — — —

ställe. Mellan lika rösttal skilje lotten, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, den, hvars namn står öfverst, förklaras vald.

Samma lag — — — — — försegling.

Förordningen om kommunalstyrelse i stad.

§ 27. Mellan lika jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning; så ock mellan lika rösttal, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, dessa namn skola uppföras i ordningen i den följd, som de på sedlarna innehafva.

Vid — — — — —

— — — — — gäller.

§ 28. Mom. 2. Afgår — — — — —

— — — — — tjänstgöringstid. Mellan lika rösttal skilje lotten, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, den, hvars namn står öfverst, förklaras vald.

Förordningen om landsting.

§ 9. Mellan lika jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning; så ock mellan lika rösttal, dock att, där de namn, hvilkas rösttal äro lika, stå uppförda uteslutande å samma sedlar i samma ordningsföljd, dessa namn, där fråga är om val af landstingsmän, skola uppföras i ordningen i den följd, som de på sedlarna innehafva, eller, där fråga är om val af suppleant, den, hvars namn står öfverst, förklaras vald.

Hafva — — — — — bero.»

Motionären har i samband med detta förslag hemställt, att, om konstitutionsutskottet skulle finna mindre lämpligt att på här berörda sätt inskränka bestämmelsen om lottdragning beträffande jämväl suppleanter och efterträdare, utskottet måtte vidtaga de ändringar i förslagen, som för sådant fall finnas nödiga.

Motionären har jämväl hemställt i afseende på åtgärder till bevarande af valhemligheten, »att Riksdagen måtte för sin del besluta

om sådan förändring af förordningen om kommunalstyrelse i stad och förordningen om landsting, att märkta sedlar, i likhet med hvad i vallagens §§ 5 och 59 stadgas för riksdagsmannaval, måtte förklaras ogilla och att i sagda förordningar må företagas de förändringar, som i samband härmed äro behöfliga.»

Till stöd för dessa förslag har motionären anfört följande:

»Under 1910 års lopp har den nu gällande proportionella valmetoden hunnit blifva pröfvad i ganska stor omfattning, först vid de öfver hela riket förrättade landstingsmannavalen, sedan vid ett antal val af ledamöter i Riksdagens Första kammare, slutligen ock vid de i december förrättade stadsfullmäktigevalen. Visserligen synes vid dessa val platsernas fördelning mellan partierna i regel hafva blifvit så rättvis som med hänsyn till antalet platser inom resp. valkretsar varit möjligt, men frånsedt detta gynnsamma förhållande, har den proportionella valmetoden vid de förrättade valen visat sig lida af åtskilliga icke oväsentliga brister, hvilka flerstädes ledt till egendomliga, stundom oriktiga resultat. Dessa förhållanden hafva äfven varit föremål för stor uppmärksamhet från såväl allmänhetens som tidningspressens sida samt — hvad särskildt landstingsmannavalen beträffar — gjorts till föremål för en ingående detaljundersökning, hvilken, med understöd af statsmedel utförd af filosofie licentiaten Olof Palme, resulterat i en i december månad 1910 utkommen afhandling betitlad »Undersökning om den proportionella valmetoden vid 1910 års landstingsmannaval.»

En del af de egendomligheter, som vidlådt 1910 års val, och af de oriktiga resultat, som vid dessa val kommit till synes, torde helt visst kunna för framtiden undvikas, därest valkorporationer och enskilda förstå att rätt draga lärdom af de gjorda erfarenheterna, samt ifall allmänheten — såsom man må hoppas — småningom blir mera hemmastadd uti de proportionella valens metodik. Men äfven om så blir förhållandet, kvarstår emellertid i själfva lagens bestämmelser — eller brist på dylika — samt i den gällande metodens eget väsen och skaplynne tillräcklig grund till mer eller mindre farliga egendomligheter och oriktigheter, för att behovet utaf förändringar af själfva valmetoden och af en del i samband med densamma stående lagbestämmelser skall göra sig med styrka gällande. Önskemål om sådana förändringars vidtagande hafva äfven framställts såväl uti licentiaten Palmes ofvannämnda afhandling som genom ett flertal uttalanden af tidningar och af enskilda personer i auktoritativ ställning.

De punkter, där önskemål om förändringar med fog, om ock med

mer eller mindre styrka, kunna göras gällande, äro icke få. Först och främst har det visat sig, att en hel del ofta rätt egendomliga fall alls icke finnas uti lagen förutsatta, hvilka ledt till att olika praxis på olika håll tillämpats. Så finnes t. ex. hvarken uti vallagen eller uti kommunalförordningarna någon bestämmelse om, huru förfaras skall med valsedlar, som äro försedda med partibeteckning, men sakna namn. Denna fråga äger ett icke ringa teoretiskt intresse och äfven en viss praktisk betydelse därigenom, att partiledningar flerstädes låtit trycka valsedlar, åsatta endast partibeteckning, i öfrigt blanka; meningen har naturligtvis varit den, att personer, som icke varit nöjda med de öfverenskomna och på andra sedlar tryckta namnen, skulle få tillskrifva hvilka namn de ville — en sådan valsedel komme ju alltid partiet till godo — men följderna har blifvit, att en del personer i god tro afämnat sådana sedlar utan att tillskrifva några namn. Det kunde därjämte tänkas, att någon större eller mindre grupp af valmän i demonstrativt syfte ströke alla namn å sina valsedlar. Saknaden af bestämmelser för sådana fall har ledt till att på flera håll dylika valsedlar blifvit kasserade, medan i åtminstone ett med visshet känt fall — vid landstingsmannavalet i Vista och östra Tvetå härads valkrets — en dylik sedel godkännts och alltså räknats partiet till godo.

En annan punkt af särskild vikt, där saknaden af uttrycklig lagbestämmelse vållat svårigheter, rör märkta valsedlar. I vallagens §§ 5 och 59 stadgas för riksdagsmannaval uttryckligt förbud för märkta valsedlar; det heter nämligen, att ogill är valsedel, »å hvilken finnes något kännetecken, som kan antagas vara med afsikt där anbragt». Nu är det visserligen sant, att formuleringen af denna bestämmelse kan lämna rum för de mest olika tolkningar; betydelsefullare är emellertid, att hvarje dylik bestämmelse saknas såväl i förordningen om landsting som i förordningen om kommunalstyrelse i stad. Detta har medfört, att vid 1910 års landstingsmannaval en hel del domhafvande och magistrater kasserat märkta valsedlar och sålunda tydligen dömt ex analogia, d. v. s. ansett, att vallagens §§ 5 och 59 skola tjäna till förtydligande af landstingsförordningens § 4, medan andra domhafvande och magistrater godkänt märkta valsedlar och sålunda tydligen förmenat, att de två lagarnas olikhet på denna punkt vore afsiktlig.

Då det omöjligen kan anses önskvärdt, att olika praxis på detta område tillämpas, och då inga principiella skäl förefinnas, hvarför märkta valsedlar mera borde tillåtas vid de kommunala valen än vid riksdagsmannavalen, torde här anmärkta missförhållande lättast vinna rättelse genom ett allmänt förbud emot märkta valsedlar.

Flera exempel skulle kunna anföras på fall, där saknaden af lagbestämmelser medfört svårigheter vid 1910 års val; de tvenne nu anförda kunna dock måhända anses vara bland de mest betydelsefulla. Det är emellertid icke endast saknaden af lagbestämmelser, som i en del fall vållat svårigheter och gifvit upphof till olika praxis vid de skedda valen. Sådant har äfven förorsakats af en del lagbestämmelser, som visat sig vara svårtydda. Den viktigaste af de bestämmelser, som af sådan anledning vållat svårigheter, torde vara stadgandet om öfvertaliga namn. Här har i uppfattningen af lagbestämmelsernas innebörd visat sig råda en divergens, som äger en icke ringa praktisk betydelse och som i åtminstone i ett med visshet känt fall varit af direkt inflytande på ett vals utgång.

I en del nu antydda och åsyftade fall torde effektiva lagbestämmelser knappast kunna åstadkommas, så t. ex. knappast i fråga om tolkningen af ordet »samma» i bestämmelsen om att »sedlar med samma beteckning bilda en grupp», där de mest rigorösa tolkningar stå vid sidan af bra nog milda sådana. I andra fall åter torde förtydliganden af lagens bestämmelser eller tillägg till desamma kunna afhjälpa bristerna. I här åsyftade fall kan det emellertid ej vara fråga om annat än ändringar af detaljer, ändringar, hvilka icke beröra själva valmetoden, än mindre dess kardinalpunkter. Själva denna metod och t. o. m. dessa kardinalpunkter är det emellertid, som beröras af en del andra af de brister, som visat sig råda vid 1910 års val.

De mest framträdande och förvisso mest betydelsefulla af dessa brister gäller förhållandet mellan de tvenne regler, rangordningsregeln och reduktionsregeln, hvilka äro bestämmande för upprättandet af ordningsföljden mellan namnen inom partierna, d. v. s. för själva platsernas fördelning, väl icke på partierna, men på personerna. Det har nämligen visat sig, att mellan dessa tvenne regler råder en olikhet och en växelverkan, som i många fall gör det särdeles svårt för en valman att veta, huru han bör skriva sin valsedel för att rätt uttrycka sina önskemål. Det är nämligen tydligt, att reduktionsregelns grundsats är täflan, konkurrens, medan rangordningsregelns är samarbete, enighet. När reduktionsregeln tillämpas, är det fråga om att komma upp på de andras bekostnad, när rangordningsregeln tillämpas, att komma upp på de andras hjälp. Om t. ex. en valman vill befordra valet af en person, hvars namn står såsom tredje från ofvan å ett partis lista, bör han, ifall rangordningsregeln tillämpas, väl akta sig för att stryka de två

öfre namnen; ifall reduktionsregeln vid tredje ordningsrummets besättande måste tillgripas, är däremot en sådan strykning särdeles effektiv. Nu är det emellertid tydligen så, att man aldrig med full säkerhet kan veta, om rangordningsregeln eller reduktionsregeln kommer att tillämpas för ett visst namn. Därför kan en valman aldrig med visshet, endast med en större eller mindre grad af sannolikhet veta, huru han bör skriva sin valsedel för att uttrycka sina önskemål. Dessa förhållanden — så allmänt kända, enär de mer eller mindre satt sin prägel på nära nog hvart och ett af de skedda valen — erhålla en särskild belysning genom den omständigheten, att rangordningsbegreppet i hög grad dominerat i det allmänna medvetandet. Detta har icke blott ledt till en mängd planlösa åtgärder, uppflyttningar och strykningar, från enskilda valmäns sida, utan äfven därtill, att partiernas hufvudlistor i regel uppgjorts helt och hållet med hänsyn till rangordningsregeln, äfven där man haft anledning befara, att ett ingånget valkartell, en usurpering af partibeteckningen, en starkare spränglista eller något dylikt skulle medföra rangordningens brytande. Där i sådana fall enigheten kring hufvudlistan varit stark, har vid reduktionsregelns tillämpning platserna tillsatts med så små öfvervikter, att man med skäl kan tala om slump. Ett exempel, taget ur högen, må tjäna till belysning af detta förhållande.

Vid landstingsmannavalet i Timrå sockens samt Indals och Ljustorps tingslags valkrets, där de liberala fingo tillsatta tvenne platser af fem, blef den, hvars namn stod öfverst å partiets lista, vald enligt rangordningsregeln. Enigheten inom partiet var god, hvarför man med skäl kunde förvänta, att den, hvars namn stod näst öfverst å den liberala listan, skulle blifva uppsatt såsom andre man enligt rangordningsregeln och sålunda vald. Emellertid bröts rangordningen därigenom, att socialdemokraterna utan öfverenskommelse om valkartell företogo sig att rösta med de liberalas partibeteckning. När därför vid besättandet af andra ordningsrummet inom det liberala partiet reduktionsregeln måste tillgripas, blef den, hvars namn stod såsom femte, d. v. s. sist, uppsatt som andre man och därmed äfven vald, men detta med en öfvervikt af endast 2 röster öfver den, hvars namn stod som fjärde från ofvan. Detta exempel är särdeles betecknande, enär det visar såväl på det faktum, att vid reduktionsregelns tillämpning de nedre namnen, hvilka syntas »ofarliga» och därför strukits minst, ofta nog blifvit valda före de öfre, som äfven på de små röstöfvervikter, hvilka ofvan omnämnts. I flera fall hafva dessa röstöfvervikter varit = 0, d. v. s. tvenne namn hafva haft samma högsta röstetal,

hvarvid det i regel varit fråga om helt och hållet likalydande valsedlar; i dessa fall har lotten varit bestämmande. Såsom botemedel mot nu omförmälda missförhållanden har man ganska allmänt uttalat sig för en utsträckning af rangordningens betydelse.

*

En annan punkt, där en liknande brist framträd, gäller valen af suppleanter och efterträdare. Här gäller ingen rangordningsregel, men denna regel, dominerande i det allmänna medvetandet, har nästan öfverallt varit bestämmande för den mellan namnen upprättade ordningen. Allmänhetens oriktiga begrepp om denna sak har äfven ledd till att de nedre namnen, som syntes »ofarliga», strukits minst och alltså valts framför de öfre. Den af rangordningsföreställningen alstrade starka enigheten har slutligen åstadkommit, att suppleanter och efterträdare i regel valts med mycket små röstöfvervikter och att lottdragning i ett stort antal fall förekommit. I sin undersökning om 1910 års landstingsmannaval meddelar licentiaten Palme, att ej mindre än 305 af de 1,217 suppleantplatser, som vid dessa val besattes, d. v. s. en fjärdedel af alla, blefvo tillsatta medelst lottdragning. Här har slumpen sålunda i stor utsträckning varit rådande.

Att såsom bot för dessa svåra missförhållanden vidtaga en sådan förändring, att rangordningsregeln på ett eller annat sätt utsträcker äfven till valen af suppleanter och efterträdare, synes vara en ren nödvändighet, hvarmed icke bör töfvas längre än nödigt är; att här råder ett fullkomligt oeffterrättighetstillstånd, är nämligen uppenbart.

*

En tredje punkt, där brister vid de skedda valen framträd, gäller den fria gruppen eller snarare rätten att rösta utan partibeteckning. Den fria gruppen såsom sådan har vid 1910 års val icke spelat någon nämnvärd roll, men rätten att utelämna partibeteckning har flerstädes förledt enstaka valmän eller smärre grupper af sådana att rösta utan partibeteckning; deras röster hafva naturligtvis varit fullkomligt bortkastade och deras underlåtenhet har i ett par fall betydligt förlust af en plats för partiet, i flere fall ändring i fråga om de valda personerna. Efter sådana erfarenheter kan nyttan af rätten att rösta utan partibeteckning starkt sättas i fråga.

*

De vidlyftiga lagändringar och de förändringar af själfva grunderna i den gällande proportionella valmetoden, hvilka ensamma synas kunna råda bot på de här berörda och andra missförhållanden, torde kräfvat mera ingående undersökningar och mera noggrann utarbetning, än beträffande en enskild motion kan förutsättas. Man kan också taga för gifvet, att Kungl. Maj:t kommer att ägna dessa förhållanden den största uppmärksamhet samt så skyndsamt som möjligt föranstalta om alla behöfliga utredningar och undersökningar. Emellertid finnas, såsom förut framhållits, vissa mindre genomgripande, lättare genomförda, men därför ingalunda oviktiga partiella förändringar, som i afvaktan på en kommande, mera grundväsentlig och omfattande revision skulle kunna redan nu genomföras för att råda bot för ett par kända missförhållanden och gifva större trygghet och rättvisa redan med afseende på de val, som stunda under innevarande år.

Det kanske mest iögonenfallande af de missförhållanden, som ofvan antydts, är lottdragning mellan namn, hvilkas ordningsföljd valmännen själfva genom rangordningen bestämt. Detta missförhållande är desto mer slående som det i dessa fall i regel är fråga om en fullkomligt enig, kompakt vilja bland väljarne. Ett par exempel skola närmare åskådliggöra detta förhållande.

Vid landstingsmannavalet i Ålfvals härads nedre tingslags jämte Nyeds härads valkrets röstade de liberala och socialdemokraterna under samma partibeteckning, och tvenne platser tillföll det sistnämnda partiet. Inom detta parti var enigheten så fullständig, att alla sedlarna voro likalydande, de buro alla namnen Hedström, Eriksson, Stjärnlöf och Danielsson i nu anförd ordning. På grund af valkartellet kom rangordningsregeln för socialdemokraternas del alls icke till tillämpning; ordningen mellan namnen bestämdes alltså medelst lottdragning. Lotten föll först på Stjärnlöf, därefter på Danielsson. Dessa två blefvo också valda, under det att Hedström och Eriksson föllo igenom. Dessa två sistnämnda hade däremot med öfverväldigande majoritet blifvit valda, därest socialdemokraterna röstat under egen partibeteckning.

Liknande var förhållandet vid stadsfullmäktigevalen i Sigtuna stad. Här skulle 10 stadsfullmäktige väljas. »Moderata listan» bar följande namn i följande ordning: Hennig, Ljunggren, Lundgren, J. E. Eriksson, C. F. Eriksson, Hahne, Ekman, Westerlund, Tengström och Zetterberg. Namnet Westerlund struket å ett par sedlar, och ett par sedlar buro namnet Hennig ensamt; de öfriga åtta namnen hade däremot alla samma rösttal. Trots denna enighet brast rangordningen efter tredje ordningsrummets besättande, detta tack vare tvenne valmän,

som öfverst å sina sedlar tillskrifvit namnet Mattsson. När så reduktionsregeln tillgreps, fingo fem lottdragningar företagas, genom hvilka ordningsföljden från och med fjärde rummet blef följande: J. E. Eriksson, Ekman, C. F. Eriksson, Zetterberg, Hahne, Tengström. Af dessa blefvo de fyra första helt eller delvis valda från partiet »Moderata listan». Hade nu icke af en egendomlig slump Hahne och Tengström blifvit valda från annat parti, så hade här inträffat, att en person (Zetterberg) hvars namn stod såsom tionde på en lista, blifvit vald, medan de två (Hahne och Tengström), hvilkas namn stodo såsom sjätte och nionde, fallit igenom, detta oaktadt alla de valmän, hvilka röstat på dessa personer, genom rangordningen uttryckt, att de önskade få de två uteslutna valda före den, som verkligen blef vald. Detta fall är nästan ändå mera slående än Älfdal-Nyed-fallet. I det sistnämnda var anledningen till det egendomliga resultatet ett ingånget valkartell, hvadan rangordningens brytande kunde hafva förutsetts; här i Sigtuna berodde rangordningens brytande och slumpens herravälde uteslutande på ett par enstaka valmäns tilltag, hvilket var alldeles oväntadt och oberäkneligt.

Många flera exempel på här berörda förhållanden skulle kunna anföras: de två nu gifna kunna emellertid anses för typiska. I båda fallen är det fråga om en kompakt vilja hos en valmanskår, uttryckt på valsedlarna i enlighet med den proportionella valmetodens kraf på så vis, att samma namn å samtliga sedlar uppförts i samma ordningsföljd utan att någon strykning skett, alltså en kompakt vilja att få de uppställda kandidaterna valda i en bestämd ordningsföljd, de öfre före de undre. I det ena fallet genom ett ingånget valkartell, i det andra genom en oväntad åtgärd från ett par valmäns sida brytes den gällande, rigorösa rangordningsregeln. Följden blir, tack vare den fullständiga enigheten, att lottdragningar få företagas, och dessa lottdragningar leda till de undres val före de öfres, ja, till de öfres fullständiga uteslutande. Att i dylika, icke alldeles sällsynta fall kandidaterna borde blifva valda i den ordning, hvori deras namn stå å valsedlarna upptagna, torde af ingen kunna förnekas. En lagändring i sådan riktning skulle borttaga åtminstone en del af den slump, som visat sig råda vid tillämpningen af gällande valmetod, samt omintetgöra det slag af uppenbart orättvisa valresultat, hvilket väckt mest allmänt uppseende och utan tvekan torde kunna anses för det mest svårartade och osympatiska.

Det kan äfven med skäl göras gällande, att en lagändring i nu nämnd riktning torde blifva af större vikt för de stundande valen till

Andra kammaren än den hade varit det för 1910 års val till Första kammaren, stadsfullmäktige och landsting. Det är nämligen tydligt, att det i all synnerhet är vid valkartell eller vid usurpering af ett annat partis beteckning som enigheten vid reduktionsregelns tillämpning kan vara så stark, att lottdragning kan ifrågakomma. Och nu är det så, att vid stadsfullmäktigeval antalet af de i hvarje valkrets valda personerna är så stort, att äfven ganska små meningsgrupper bland valmännen kunna hoppas blifva representerade, hvarför röstning under gemensam partibeteckning i regel där torde vara obehöflig. I någon mån, ehuru dock i väsentligt mindre grad, kan detsamma sägas vara fallet vid valen till Första kammaren, där i medeltal 5 personer väljas i hvarje valkrets. Vid landstingsmannaval och Andrakammarval åter, där i medeltal endast 4 personer väljas i hvarje valkrets, innebär risken att blifva utan representant en stark maning till tvenne svagare partier att sammansluta sig eller till ett svagt parti att usurpera ett annat partis beteckning. Båda dessa åtgärder hafva också vid 1910 års landstingsmannaval ganska ofta förekommit, hvilket dock icke hindrat, att i ett flertal valkretsar afsevärda partier blifvit utan representant. Såväl detta sistnämnda förhållande som de beräkningar, hvilka med ledning af siffrorna från landstingsmannavalen kunna anställas för de stundande riksdagsmannavalen, gifva vid handen, att vid dessa sistnämnda val gemensam partibeteckning, öfverenskommen eller usurperad, torde komma att användas i minst lika stor omfattning som vid 1910 års landstingsmannaval, ja, sannolikt i ändå större.

Man kan mot en lagändring i nu beskrifven riktning invända, att icke all lottdragning, icke all blind slump därmed är borttagen från valen af riksdagsmän, stadsfullmäktige och landstingsmän. Det kunde nämligen tänkas, att vid reduktionsregelns tillämpning namn, som stå på skilda listor, komme upp till samma rösttal. Gentemot ett sådant, fullt riktigt påstående kan emellertid med styrka göras gällande, att en dylik situation visserligen är tänkbar, men att den, där den förekomme, vore resultatet af en mycket egendomlig samverkan af tillfälligheter, hvilken högst sällan torde inträffa och ej heller vid något af de skedda valen veterligen inträffat. Ett ersättande af lottdragningen med ett verkligen metodiskt förfarande äfven i sådana fall torde visserligen gå för sig, men skulle leda hän till just de mera vidlyftiga förändringar af valmetoden, hvilka synas vara af behöfvat påkallade, och torde därför också först i samband med dessa böra företagas.

En annan invändning, som kan göras emot en lagändring af ofvan framställda innebörd, är den, att den endast skulle afhjälpa en del af

de missförhållanden, emot hvilka den vore riktad. Ett exempel kan belysa detta. Vid landstingsmannavalet i Timrå sockens samt Indals och Ljustorps tingslags valkrets röstade socialdemokraterna med det liberala partiets beteckning; här var, liksom i ofvannämnda fall från Älfdal-Nyed, enigheten inom det socialdemokratiska partiet mycket stor, dock fanns här en valman innehafvande tvenne röster, hvilken strök de öfre namnen å partiets lista, så att endast det understa stod kvar. Denne kandidat, hvars namn stod underst på listan, blef alltså med en öfvervikt af 2 röster uppsatt såsom socialdemokraternas förste man och därmed vald såsom partiets ende landstingsman. Med allt skäl kan sägas, att ingen verklig skillnad mellan dessa tvenne slag af fall föreligger; i det ena fallet är det den blinda slumpen, som afgör, i det andra en den mest oberäkneliga tillfällighet. Gentemot denna invändning kan emellertid med styrka framhållas, att en lagändring, ägnad att råda bot på fall af det slag, som förekom i Älfdals-Nyeds valkrets, d. v. s. fall, där lotten afgör, med lätthet kan företagas alldeles för sig, oberoende af förändringar i öfrigt, under det att sådana fall som ofvannämnda från Timrå-Indal-Ljustorp, d. v. s. fall, där enstaka strykningar äro afgörande, icke kunna botas med mindre än den grundförändring af själfva valmetoden, hvilken jag ofvan framhållit såsom önskvärd. Det är gifvetvis förmånligare att bättra litet än att ingenting bättra alls. Af mig nu föreslagna lagändring är helt visst endast ett palliativ, men ett sådant bör icke försmås, därest det kan skänka större trygghet och rättvisa åt de närmast stundande valen. Att så är fallet, torde framgå af hvad ofvan sagts.

*

Det är emellertid icke endast vid fördelningen af de ordinarie platserna i riksdag, landsting och stadsfullmäktige, som lottdragningar, tack vare stark enighet, fått företagas; sådana hafva i än större utsträckning fått företagas vid utseende af landstingsmännens suppleanter, hvilket förhållande, på grund af den fullkomligt lika metoden, torde få anses utmärkande äfven för utseende af efterträdare åt riksdagsmän och stadsfullmäktige. I samtliga de fall, hvilka blifvit mig bekanta, har det äfven här varit fråga om kompakt enighet kring ett partis lista. Ett par exempel från 1910 års landstingsmannaval må belysa, i huru hög grad lottdragningen här dominerar. I Gellivare och Jukkasjärvi lappmarks valkrets fingo socialdemokraterna besätta fyra och de liberala två af de sex platser, valet afsåg. Inom båda partierna rådde stor enighet; socialdemokraternas fyra första och de liberales två förste män

blefvo valda enligt rangordningsregeln. Samtliga suppleantplatser utom en tillsattes medelst lottdragning. För de fyra socialdemokraterna blefvo de fyra, hvilkas namn voro de understa af listans tolf namn, efter inbördes lottdragning valda till suppleanter, och för de två liberala landstingsmännen blefvo de tvenne, hvilkas namn stodo såsom andra och tredje nedifrån på listan, hvilken bar tolf namn, likaledes efter lottdragning utsedda till suppleanter. I Falu domsagas norra tingslags valkrets, där alla fem suppleantplatserna tillsattes medelst lottdragning, bar högerns lista tio namn, men partiet fick endast tillsätta två landstingsmän. Tack vare den fullständiga enigheten fick man vid utseende af suppleanter företaga lottdragning först mellan åtta, sedan mellan sju personer.

Exemplen skulle kunna mångfaldigas. Jag behöfver endast hänvisa till ofvan nämnda siffror, som visa, att nästan precis en fjärdedel af suppleantplatserna vid 1910 års landstingsmannaval tillsattes medelst lottdragning, för att det skall vara tydligt, att den blinda slumpen här i stor utsträckning dominerar.

Att i fråga om suppleanter och efterträdare vidtaga en lagändring i samma riktning, som ofvan angifvits för de ordinarie platsernas vidkommande, d. v. s. en ändring af lagen därhän, att vid fullkomligt lika listor den af dessa listor angifna rangordningen oförändrad får gälla, en sådan åtgärd kan måhända synas vanskelig med hänsyn därtill, att enligt gällande metod rangordningen mellan namnen icke har den ringaste betydelse för suppleanternas och efterträdarnas del. Man kunde förmena, att genom en dylik lagbestämmelse ett obehörigt moment tillfördes valmetoden. En dylik invändning kan måhända äga ett visst teoretiskt berättigande, men är praktiskt taget af ingen betydelse. Man må nämligen hafva för ögonen tvenne ting: 1) att en grundlig revision af den proportionella valmetoden är en trängande nödvändighet, 2) att, intill dess denna grundförbättring vidtages, en del tillfälliga, partiella förbättringar äro väl behöfliga och fullt befogade. Då det utan tvekan kan sägas, att rangordningens utsträckande till suppleanter och efterträdare är ett af de behof, som starkast göra sig gällande i fråga om valmetodens förändring, och då valmöten, tidningar och valsedlar burit ett otvetydigt och enstämmigt vittnesbörd om allmänhetens föreställning om rangordningens gällande kraft äfven för suppleanter och efterträdare, så kan det omöjligen anses obefogadt, utan tvärtom riktigt att basera äfven en tillfällig förbättring af metoden för suppleanters och efterträdares tillsättande på detta dominerande rangordningsbegrepp.»

I: 66, 68, 69.
 II: 218, 220,
 221.

I motionerna nr 66, 68 och 69 i Första kammaren och de med dessa likalydande motionerna resp. nr 218, 220 och 221 i Andra kammaren hafva herr *Ernst Beckman* m. fl. i Första kammaren och herr *Staaß* m. fl. i Andra kammaren hemställt i fråga om den proportionella valmetoden *dels* i första punkten af motionerna nr 66 i Första kammaren och nr 218 i Andra kammaren, »att Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådan ändring af gällande landstingsförordning, att vid val af suppleanter för landstingsmän valmännens mening i fråga om ordningen mellan kandidaterna måtte kunna med större säkerhet göras gällande»;

dels i första punkten af motionerna nr 68 i Första kammaren och nr 220 i Andra kammaren att »Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla det täcktes Kungl. Maj:t snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådan ändring af förordningen om kommunalstyrelse i stad, att vid val af suppleanter för stadsfullmäktige valmännens mening i fråga om ordningen mellan kandidaterna måtte kunna med större säkerhet göras gällande»;

dels i första punkten af motionerna nr 69 i Första kammaren och nr 221 i Andra kammaren att »Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådan ändring af förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm, att vid val af suppleanter för stadsfullmäktige valmännens mening i fråga om ordningen mellan kandidaterna måtte kunna med större säkerhet göras gällande».

Till stöd för hvad som i förevarande hänseenden hemställts, hafva motionärerna anfört följande:

»De nya bestämmelserna i landstingsförordningen, som innehålla den proportionella valmetoden (§§ 4, 6—8) hafva visat sig i hög grad påkalla en revision. En mängd val hafva röjt allvarliga brister i dessa bestämmelser, framförallt i de delar, som reglera valets utfall inom de olika partigrupperna, alltså kandidaternas placering på det antal platser, som tillkommer hvarje grupp. Där ej alldeles obrottslig enhet inom partigruppen kunnat åstadkommas — hvilket naturligt nog endast i undantagsfall varit möjligt — har utgången för flera eller förre platser ofta visat sig alldeles oberäknelig och ej sällan blifvit sådan, som man ansett sig veta att valmännens flertal själfva icke afsett. I fråga om valen af ordinarie landstingsmän har blandningen af rangordningsprincipen å ena sidan, å den andra principen om röstvärdets reducering, allteftersom någon eller några af de under samma partibeteckning upp-

förda kandidaterna förklarats valda, ledt till betänkliga kupper och öfverraskningar. Ett relativt fåtal valmän har genom att rösta ensamt på sina kandidater kunnat spränga rangordningen redan efter det eller de första namnen, och sedan har valets utgång berott på strykningar och ändringar af dem, som gjort sådana, till öfverraskning och missräkning för dem, som röstat med gruppens lista oförändrad. Fall af uppenbart orättmätig dekapitering hafva på sådant sätt förekommit. I synnerhet måste dylika missförhållanden lätt inträffa och hafva äfven inträffat, när olika grupper med skilda kandidatlistor slutit sig tillsammans under gemensam partibeteckning. Men ännu betänkligare hafva den nu bestämda valmetodens resultat visat sig blifva i fråga om suppleantvalen. Rörande dessa är stadgadt, att alla de, hvilkas namn förekomma å vederbörande sedlar, få räkna sig till godo ursprungliga röstvärdet af de sedlar, där de förekomma, alltså äfven de, som varit afsedda till ordinarie landstingsmän, men icke kunnat erhålla plats såsom sådana. I praxis hafva emellertid valmännen koncentrerat sin uppmärksamhet på att dels medelst strykningar och eventuellt ändringar göra sina sympatier gällande rörande de namn, som ansetts hafva utsikt att nå plats bland ordinarie landstingsmän, dels på samma sätt, medelst strykningar och eventuella ändringar, markera sina önskingar i fråga om de främsta suppleantnamnen. De sist placerade namnen på sedlarna, som ansetts sakna utsikter, ha däremot ofta fått stå orubbade. Följden har i en mängd fall blifvit, att just dessa sista namn, som man icke tänkt på, gått upp till främsta suppleantposterna, medan de ursprungligen till plats bland ordinarie eller till första rummen bland suppleanterna afsedda kommit efter. Suppleantvalens utfall ha tett sig som rent lotteri. Det är framförallt rangordningsprincipens uteslutning vid suppleantvalen, som haft sådana verkningar.

I hvad mån alla dessa betänkliga missförhållanden kunna vara vållade af själfva den hos oss upptagna proportionella metodens princip, skola vi icke här söka utreda. Det synes oss dock, att ofördröjligen försök måste göras att råda bot på sådana missförhållanden, åtminstone hvad angår de nu oefterrättliga suppleantvalen. Detta kan svårligen ske annat än efter en genom Kungl. Maj:t föranstaltad, noggrann utredning af valtekniken.

Enär samma anmärkningar, som sålunda blifvit riktade mot den proportionella valmetodens verkningar vid landstingsvalen, också måste göras beträffande dess verkningar vid valen till stadsfullmäktige, tillåta vi oss att i särskilda motioner framställa motsvarande yrkanden angä-

ende ändringar i vederbörliga delar af förordningarna angående kommunalstyrelse i stad samt i Stockholm.»

I andra punkten af motionerna nr 66 i Första kammaren och 218 i Andra kammaren hafva samma motionärer jämväl i fråga om vidtagande af åtgärder för valhemlighetens bevarande hemställt, »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådana ändringar i förordningen om landsting, att i densamma införas tillämpliga delar af de bestämmelser, som till valhemlighetens bevarande stadgats angående valen till Andra kammaren, rörande ordningen vid valet, valsedlarnas utseende och inläggande i kuvert — med de modifikationer, som krävas af röstvärdets antecknande på sedlarna — samt valsedlarnas öfverflyttning från valurnan till hållfast omslag och dettas försegling».

Till stöd för detta förslag hafva motionärerna anfört följande:

»I fråga om sättet för valen har uppmärksamheten under det gångna året vidare blifvit fäst vid de brister, som vidlåda garantierna för *valhemlighetens bevarande*.

Landstingsförordningen föreskrifver, att valen till landsting skola »ske med slutna sedlar», samt att valsedlarna efter valförrättningens avslutande skola med undantag för stad, som bildar egen valkrets, inläggas i hållfast omslag, under försegling, samt insändas till den myndighet, hvilken förrättar sammanräkningen, å landsvalkretsar till domhufvanden och i valkretsar bestående af flera städer till magistraten i den folkrikaste staden. Båda dessa bestämmelser hafva visat sig alldeles otillräckliga för att trygga valhemligheten. Att valsedlarne aflämnats »slutna», d. v. s. hopvikna, har icke kunnat hindra, att deras namninnehåll kunnat i en mängd fall urskiljas ej blott af valförrättaren, utan också af andra valbordet närstående personer. Numera begagnas nästan undantagslöst tryckta valsedlar, tillhandahållna af de olika partierna eller grupperna, och om dessa sedlar äro af olika format eller olika papper, eller om trycket är sådant, att dess olikhet framträder på baksidan af den hopvikna sedeln, är därmed dennas innehåll röjdt, åtminstone i fråga om anslutningen till den ena eller den andra partibeteckningen. Vid påskrifningen af röstvärdet å sedeln ha dessutom, enligt bestyrkta uppgifter, på sina håll förekommit manipulationer af valförrättaren, genom hvilka ytterligare innehållet blifvit känt. Någon säkerhet är slutligen alldeles icke gifven därför att valsedlarnas inläggande i omslag och förseglande sker genast, eller utan att valförrättaren dessförinnan öppnat och studerat dem. Det har till och med händt, och det i flera fall, att valsedlarne vid framkomsten till den sammanräknande

myndigheten — domhafvanden — befunnits uppvikna och »ordnade» eller »utslätade».

Att sådana förgripelser på eller röjningar af valhemligheten böra förebyggas, därom borde icke mer än en mening kunna råda. Principen om valets natur af hemligt är uttryckligen erkänd och måste effektivt genomföras.

En naturlig utväg i denna riktning synes vara att på landstingsvalen öfverflytta de bestämmelser, som för sådant ändamål blifvit införda i lagen om val till Riksdagen, särskildt till Andra kammaren, i den mån dessa bestämmelser befinnas tillämpliga. Bland dessa bestämmelser märkas främst de, att hvarje valsedel före aflämnandet inlägges i särskildt kuvert af ogenomskinligt papper och tillhandahålles genom de kommunala myndigheterna, att valmannen genom särskilda anstalter får göra detta, utan att hans förehafvande må kunna iakttagas, samt att först sedan han själf tillslutit kuvertet med valsedeln detta öfverlämnas till valförrättaren. Denna ordning bör kunna tillämpas också vid landstingsvalen, endast med sådan modifikation, som följer däraf, att vid dessa val också hvarje afgifven sedel måste förses med påteckning om sitt röstvärde. Det torde icke vara fullt lämpligt att göra sådan påteckning på kuvertet, eftersom däraf väl måste följa, att vid sedlarnas öppnande inför valförrättaren röstvärdet skulle öfverföras från kuvertet till själfva sedeln, hvilket ur olika synpunkter möjligen kunde framkalla betänkligheter. Lämpligare synes vara, att kuverten vid dessa val, naturligtvis tillhandahållna på samma sätt som vid riksdagsmannavalen, försåges med en till storleken bestämd utskärning t. ex. midt på framsidan, så afpassad att valförrättaren genom denna öppning kunde skriva röstetalet på själfva den inneliggande sedeln.

Från vallagen torde också böra lånas föreskrifterna, att valsedlarna skola vara »af hvitt papper utan kännetecken», att de efter förrättningens slut skola räknas »öppnade» och efter inläggandet i vederbörligt omslag förseglas ej blott af valförrättaren, utan också af två vid valet närvarande. Törhända kunde den för riksdagsmannavalet utsedda valnämnden, eller andra valda personer, biträda vid valets ledning och äfven föreskrifterna i vallagen angående ordningens upprätthållande insättas i landstingsordningen.

Då från stadsfullmäktigevalen, såvidt vi känna, icke sådana klagomål öfver valhemlighetens kränkande försports som från landstingsvalen, anse vi oss åtminstone för närvarande icke böra framställa yrkande om motsvarande förändringar rörande dessa val.»

I motionen nr 216 i Andra kammaren har herr *Ryden* med instäm-

II: 216.

mande af åtta kammarledamöter hemställt, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t ville låta utreda på hvad sätt de nuvarande bestämmelserna om val af landstingsmän böra förändras samt därefter för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill denna utredning kan föranleda».

Till stöd för sitt förslag har motionären anfört följande:

»De i fjol förrättade landstingsmannavalen blottade åtskilliga bristfälligheter i den nuvarande landstingsförordningen och därmed sammanhängande kommunalförfattningar. Följande torde belysa några sådana.

1. *Olämpliga valtider.* Mångenstädes, särskildt i kommuner med industriarbetarcentra, behagade kommunalstämmornas ordförande utsätta tiden för marskommunalstämmans hållande till en söckendag å sådant klockslag, att arbetarbefolkningen i stor utsträckning hindrades från att delta i landstingsmannavalen. I flera till mig inrapporterade fall skedde detta, fastän vädjan om lämpligare stäm motid i god tid gjorts till kommunalstämmans ordförande. Då sådant egenmäktigt och partiskt förfarande står i klar strid mot de grundsatser, som den nya lagen om val till Riksdagen lagfäst, synes enklaste kraf på rättfärdighet fordra, att medborgarnas rättigheter icke utlämnas åt en partisk ordförandes godtycke. Riktigast synes vara, att landstingsmannavalen icke förrättas i samband med kommunalstämma utan *å särskild af vederbörande domhafvande eller af magistrat bestämd valdag och å tider på dagen, som genom lag bestämmas i fråga om val till Andra kammaren.*

2. *Olämplig form för röstaflämning.* Den å kommunalstämmorna praktiserade anordningen, att rösterna aflämnas i tur och ordning efter upprop enligt röstlängden, visade sig mångenstädes i högsta grad tidsödande och olämplig. Exempel finnas på att valmän i 8 à 9 timmar fingo stå väntande för att få afgifva sin röst. Då man jämför denna ordning med den i städerna tillämpade, att röstande få afgifva sina röster i den tur de anmäla sig hos valförrättaren, synes det rent obilligt att tillämpa ett så opraktiskt förfarande vid val i stora landskommuner. Åtminstone borde församlingarna kunna subsidiärt besluta sig för den förnuftigare metoden.

3. *Valhemlighetens bevarande.* För val af riksdagsmän finnas minutiösa bestämmelser för valhemlighetens bevarande. Vid landstingsmannavalen i fjol förekom mångenstädes icke en tillstymmelse till valhemlighet. De olika partierna uppträdde ej sällan med tryckta vallistor, som med afseende såväl å papperets färg som sedlarnas format voro så i ögonfallande olika, att enhvar kunde se med hvilket parti vederbörande röstade.

Jag har talat med valförrättare, som sagt sig veta, huru hvarenda sockenbo röstade vid landstingsmannavalet i fjol.

Då nu för andra-kammar-valen alla utensilier för valhemlighetens tryggande skola i de olika kommunerna anskaffas, synes det vara en enkel sak att göra liknande anordningar vid landstingsmannavalen. Därjämte borde, på grund af hvad i många socknar förekom, bestämdt förbud utfärdas mot utdelande af valsedlar i vallokalerna, enkannerligen från ordförandebordet.

4. *Kontroll öfver röstsedlarnas afsändning.* Vid riksdagsmannavalen afsändas valsedlarna under sträng kontroll till länsstyrelserna. Vid landstingsmannavalen saknas sådan fullständigt. Flera valmän ha i bref till mig beklagat sig häröfver. Äfven om misstankar, såsom jag antager, äro obefogade, så äro dock bestämmelserna alltför otillräckliga för att gifva valförrättarna betryggande skydd mot misstankar af olika slag. En revision synes här vara behöflig i samma riktning som i fråga om riksdagsmannavalen.

5. *Uppenbara brister i valmetoden.* Landstingsmannavalen blottade en mängd ofullkomligheter i fråga om den proportionella valmetoden. Många af dem torde vara svåra att afhjälpa. Men en — och den orimligaste — synes vara af natur att utan större svårigheter kunna förändras. Jag menar härmed i fråga om suppleanter för de olika landstingsmännen. Rangordningsregeln gäller endast valet af ordinarie landstingsmän. Följden häraf blir, att rena slumpen kommer att afgöra, hvem som blir suppleant för de olika landstingsmännen. Särskildt är detta förhållandet, om ett parti *håller enigt ihop*. Har hvarenda valman röstat med sitt partis valsedel oförändrad, blir det lottning om hvarenda suppleantplats. Och detta är ju den rena parodien på allt hvad val heter. I den med statsunderstöd af fil. lic. O. Palme nyligen utgifna undersökningen angående fjolårets landstingsmannaval kan den intresserade hämta ett rikt material för belysande af valлотteriet.

Därest lagen så omarbetades, att rangordningsregeln ägde tillämpning äfven i fråga om suppleantvalen, så kunde åtminstone ett någorlunda enigt parti värja sig mot slumpens oberäkneligheter.

Många andra bristfälligheter i den nuvarande ordningen för val af landstingsmän torde kunna anföras, men det ofvan sagda synes vara fullt tillräckligt att motivera mitt yrkande.»

I motionen nr 262 i Andra kammaren har herr *Stärner* hemställt, »att Riksdagen måtte besluta att i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådan ändring i gällande landstingsförordning, hvarigenom

stadgas, att val af landstingsman ej må hållas å kommunalstämma, utan skall äga rum inför kommunalstämmas ordförande (eller annan valförrättare) å för valet särskildt utsatt tid».

Till stöd för sitt förslag har motionären anført följande:

»Vid de under 1910 för första gången efter den nya vallagen och proportionella valmetoden förrättade valen af landstingsmän, ha åtskilliga erfarenheter vunnits hvilka föranledt många förslag till förändringar i angifna lagbestämmelser.

Då efter all sannolikhet dessa yrkanden komma att leda till förordningens omarbetande i vissa delar, vill undertecknad härmed ställa under ompröfning ett ändringsförslag, som synes mig vara både praktiskt och af erfarenheten påkalladt.

Liksom valen till Andra kammaren borde landstingsmannavalen äga rum icke å kommunalstämma utan å särskild för ändamålet utsatt valdag — samma dag för hela valkretsen.

För att ett val samtidigt skulle kunna försiggå i flere valdistrikt och vallokaler, kunde vid sidan af kommunalstämmans ordförande särskilda valförrättare väljas inom kommunen eller förordnas af Konungens befallningshafvande. Ett annat sätt att vinna samma ändamål vore, att valet — liksom vissa uppborder — ägde rum under flera efter hvarandra följande dagar i de särskilda distrikten och vallokalerna inför samma valförrättare. Att någon dylik ändrad anordning för landsbygden, med dess många stora och vidsträckta industrikommuner — till likhet med hvad som praktiseras vid stadsfullmäktigevalen i städerna — skulle vara af behovet påkallad, bevisas bäst af att åtskilliga valstämmor dragit ut tio å femton timmar.

Genom valets skiljande från stämman lämnades saken öppen för kommunerna och valförrättarna att i hvarje fall ordna efter lokala förhållanden. Därvid kunde också tiden på dagen för valförrättning lämpas efter valmanskårens önskningsar. I små socknar, där blott en vallokal erfordras och valet tager en kort tid, uppstode därmed intet hinder för att en kommunalstämma utsattes i samband med valförrättningen.»

Motionären anför slutligen, att »en bestämmelse om särskild valdag och valtids icke torde få anses kunna medföra olägenheter för någon kommun eller valförrättare, men däremot uppenbart skulle bereda åtskilliga förmåner i andra kommuner åt en stor mängd medborgare hvilka äga att delta i valen».

I: 27.

I motionen nr 27 i Första kammaren har herr *Danström* hemställt, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl.

Maj:t täcktes taga under ompröfning, huruvida sådan ändring må företagas i den kommunala vallagen af den 26 maj 1909 i fråga om val af stadsfullmäktige, att i motionen påvisade olägenheter, som vid förlidet år företagna fullmäktigeval flerstädes framträdt, må för framtiden förbyggas, samt för Riksdagen framlägga det förslag till ändrade bestämmelser, som häraf kan föränledas».

Till stöd för sitt förslag har motionären anfört följande:

»Under sistlidne december har det proportionella valsättet första gången tillämpats i flertalet af Sveriges stadskommuner vid val af halfva antalet stadsfullmäktige. Den erfarenhet, som därvid öfverallt vunnits, visar, att det nya valsättet verkar rättvist och tillfredsställande, hvad angår fördelningen af platserna i den kommunala representationen mellan de särskilda partigrupper, som vid valen gått fram under olika partibeteckning. Däremot ha flerstädes oberäkneliga och öfverraskande samt för flertalet väljande äfven föga hugnesamma valresultat uppnåtts i fråga om en och annan af de personer, som hvarje parti erhållit till sina ombud i kommunalrepresentationen. Detta må nu bero därpå, att partiorganisationen icke hunnit bli så klar och fast, som den proportionella valmetoden förutsätter, eller att denna metod icke nog lojalt tillämpats af valmännens stora flertal. Faktum är, att i ett stort antal fall kan påvisas, att kandidater, som de väljandes majoritet främst önskat valde, fallit igenom vid valen, och att andra, som en mindre grupp inom partiet, ett litet kotteri, på grund af hemlig öfverenskommelse skjutit fram, erhållit röstöfvervikt.

Denna valutgång synes bero på kombinationen i valsystemet mellan rangordning och röstreducering, hvilken kombination af två stridiga metoder icke i den praktiska tillämpningen utfallit fullt lyckligt, där den af ett parti upprättade vallistan ej lojalt följts af det öfvervägande flertalet valmän inom partiet.

Genom att rösta med separatvalsedlar under samma partibeteckning som hela partigruppen, men upptagande blott ett eller två namn, ha smågrupper af väljande kunnat bryta rangordningen å den officiella partilistan redan vid andra eller tredje namnet, hvilka namn ägt det stora flertalets förtroende, samt med dessa gruppers hela röststyrka skjuta fram sina särskilda kandidater, under det att de före desse på partivalsedeln upptagne efter hand fått det dem gifna röstvärdet allt mera reduceradt och sålunda till sist alldeles distanserats.

Det är alltför sannolikt, att dylika valkupper, därvid äfven strykning af namn på partivallistan spela en stor roll, allt framgent skola användas kanske i stegrad grad, sedan de visat sig ha åsyftad fram-

gång. Men den uppfattningen torde ganska allmänt göra sig gällande bland städernas valberättigade, att sådana tilltag böra genom ändring i eller tillägg till den kommunala vallagen för framtiden förekommas, om möjligt redan före den allmänna tillämpningen af denna lag år 1912.

Full trygghet mot sålunda vållad dekapitering af en partigrupps främsta och bästa namn kan nog ej ernås, såvida icke den fortgående stora reduceringen af röstvärdet för den antagna partilistans namn borttages ur valmetoden eller ock tillämpas på alla namn, som förekomma å valsedlar med samma partibeteckning. Men vid den praktiska tillämpningen af valsättet skulle måhända dylika valöfverraskningar kunna i stort sedt förhindras genom ett par tillägg i vallagen, hvarigenom stadgas, att strykning af namn å valsedel icke får ske, och att valsedel för att vara giltig skall upptaga minst hälften så många namn, som det antal fullmäktige valet afser.

Genom denna motion har jag endast velat inför Riksdagen framhålla behovet af en lagändring i här antydt syfte, utan att bestämdt angifva huru detta syfte lämpligast kan ernås.»

II: 27.

I motionen nr 27 i Andra kammaren har herr *Forsberg* hemställt, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa ompröfning af lagen om val af landstingsmän och för Riksdagen, så snart ske kan, framlägga det förslag, hvartill denna ompröfning kan gifva anledning».

Till stöd för sitt förslag har motionären anfört följande:

»Med anledning af inom min hemort allmänt uttalad önskan, grundad på de erfarenheter, som vunnits vid senaste valet af landstingsmän, får jag härmed vördsamt hemställa, att Riksdagen behagade taga under ompröfning, huruvida ändringar uti våra nu gällande bestämmelser för val af landstingsmän kunna vara af behovet påkallade.

Det har tydligen visat sig att den politiska innebörden af dessa valnumera, efter de förändrade bestämmelserna, i hög grad trädt i förgrunden och till alla delar bör beaktas. Under sådant förhållande är det nödigt, att de väljande på bästa sätt skyddas för påtryckningar, som göra intrång på valfriheten, och därtill har nu gällande förordning visat sig otillräcklig. Hvad först gäller röstandet på grund af fullmakter, så måste å ena sidan erkännas, att rätten att lämna en annan person fullmakt att rösta i sitt ställe innebär beaktansvärda fördelar, men då det gäller politiska val, där valfriheten från flera håll och på flera sätt hotas, äro dock olägenheterna större än fördelarna, och därför är ock röstning på grund af fullmakt med rätta förbjuden vid direkta riksdagsmannaval,

Det är tydligt, att en enskild person, eller ett passionerad parti, under vissa förhållanden kan så godt som tilltvinga sig fullmakter, som sedan lämpligen kunna fördelas bland säkra anhängare. Vid valet kan också den massa fullmakter, som måste behandlas, lätt orsaka tvister och oreda, hvartill kommer, att förfalskade fullmakter kunna förekomma, hvarvid förfalskningen svårligen kan i rättan tid upptäckas. Efter valet i min hemort konstaterades, att åtminstone en fullmakt var förfalskad, men därvid kunde då intet åtgöras. Af sådana skäl behöfver allvarligen tagas under ompröfning, huruvida icke röstning på grund af fullmakt vid landstingsmannaval, likasom vid direkta riksdagsmannaval, bör förbjudas, möjligen med undantag att personer, som kunde bevisa laga förfall för sitt uteblifvande från valet, kunde tillåtas att lämna fullmakt.

Vidare förekommer röstsedlarnas beskaffenhet. Därvid stadgas, att omröstningen skall ske med slutna sedlar, och lagens mening är naturligtvis att därmed skulle valhemligheten bevaras. Detta mål vinnes dock i ganska ringa mån med denna föreskrift, äfven om därtill skulle fogas, att sedlarna böra vara af hvitt papper och omärkta. I min hemort förekom, att ett mycket stridbart parti demonstrerade med röstsedlar ungefär dubbelt så stora som de andra partiernas, hvarföre det var mycket lätt att äfven på afstånd se huru en person röstade angående detta parti, ja man kan säga lättare än om röstningen skett med öppna sedlar, blott dessa varit lika stora.

Dylika förkastliga sätt förekommas vid de direkta riksdagsmannavalen genom de föreskrifna valkuverten.

Vid landstingsmannavalen försvåras användandet af sådana slutna kuvert därigenom att den röstades röstetal skall skrivas vid hvarje valseedel.

Detta torde dock möjligen kunna hjälpas således, att själfva valsedeln finge form af ett kuvert, som vore så konstrueradt att på dess insida gruppens och kandidaternas namn finge tryckas eller skrivas på sådant sätt, att vid valet en af flikarna kunde uppvikas och röstetalet därå skrivas, utan att innehållet för öfrigt blefve synligt. Därigenom vunnes äfven den fördelen, att vid valsedelns slutliga öppnande komme såväl namnen som röstetalen att befinnas på samma sida.

Dylika kuvert med fastställd beskaffenhet kunde ju för ett ganska ringa pris genom vederbörandes försorg tillhandahållas de väljande i tillräcklig tid före valet, för att tryckas eller skrivas, samt äfven vid själfva valtillfället.

Genom bestämmelsen att landstingsmannavalen skola ske kommun-

vis vid första ordinarie kommunalstämman för året, förhindras den delning af större kommuner i flera valdistrikt, som dock medgifves vid val af riksdagsmän till Andra kammaren. Då det likväl är tydligt att valen af landstingsmän, till följd af den mera invecklade proceduren, måste taga större tid än valen af riksdagsmän, är ju detta ett klart skäl till ändring i detta förhållande. Senaste landstingsmannavalet i Karlskoga socken, som dock likvisst är en af landets folkrikaste landsförsamlingar, tog en tid af närmare fjorton timmar, hvilket nog måste anses sätta valförrättarnes och valmännens uthållighet på allt för hårdt prof. Således förefinnes ännu större skäl att medgifva delning af större kommuner i flera valdistrikt vid landstingsmannavalet än vid riksdagsmannavalet, och önskligt är att lika lagar därvid finge råda.

Det torde vid närmare undersökning visa sig, att bestämmelserna om valdistrikt och valnämnd uti lagen om val till Riksdagen, till stor del kunde vara lämpliga äfven vid valen af landstingsmän, och att verkställigheten därpå kunde uppdragas åt samma valnämnd.

Vid tillämpningen af den föreskrifna proportionella valmetoden hafva valmännen på många ställen fått åtskilliga oväntade öfverraskningar af det erhållna resultatet.

Detta har äfven på ett förtjänstfullt sätt påvisats af herr fil. lic. Olof Palme uti redogörelsen öfver hans undersökningar i ämnet.

Med anledning af de förhållanden, som således uppkommit, framställer sig åtskilliga frågor, hvilkas utredning måste anses högst önskvärd, hvaraf jag vördsamt vågar framhålla följande.

1:o) Kan den så kallade rangordningsregeln ytterligare utsträckas vid valen af landstingsmän, så att t. ex. denna regel, i stället för de nuvarande begränsningarna, kunde komma att hafva ungefär följande innehåll: — upptaga valsedlar, hvilkas sammanlagda röstvärde utgör mer än hälften af alla till gruppen hörande valsedlars hela sammanlagda röstvärde (gruppens röstetal), samma första namn, blifver detta namn det första i ordningen, upptaga samma röstsedlar samma andra namn, blifver detta det andra i ordningen, och så vidare efter samma grunder?

2:o) Kan, sedan landstingsmännen blifvit valda, samma regel, där förhållandet så medgifver, äfven tillämpas på nästföljande namn vid valet af suppleanter, och det så, att, om möjligt, suppleanterna tillhöra samma grupp eller parti som den landstingsman de skola supplea, detta senare äfven om reduktionsregeln vid valet måste tillämpas?

Helt säkert skulle, om dessa frågor kunna med ja i mera eller mindre mån besvaras och tillämpning därpå finge ske, allmänheten där-

efter finna sig mera tillfredsställd med resultatet af de proportionella landstingsmannavalen, ehuru dessa val icke torde, strängt taget, blifva fullt riktiga i teoretiskt hänseende.»

III. Förslag om medgifvande af dagtraktamente åt landstingsmän.

I fjärde punkten af de likalydande motionerna nr 66 i Första kammaren och nr 218 i Andra kammaren hafva herr *Ernst Beckman* m. fl. i Första kammaren och herr *Staaß* m. fl. i Andra kammaren hemställt »att Riksdagen måtte för sin del besluta sådan ändring i § 24 af förordningen om landsting, att landstingsman eller i hans ställe inträdande suppleant äger att af landstingets medel tillgodonjuta ett dagtraktamente af 6 kronor, men att ersättningen för resekostnad, när den utgår för resa efter häst, nedsättes till skjutslega för en häst».

Till stöd för detta förslag hafva motionärerna anfört följande:

»Bland erfarenheterna från landstingens verksamhet efter valen enligt de nya bestämmelserna är det särskildt en, som med styrka gjort sig gällande, nämligen behovet af arfvode för landstingens ledamöter.

Frågan härom har varit framförd åtskilliga gånger förut, senast vid riksdagen 1910 genom motion i Andra kammaren (af herr Wallin). Konstitutionsutskottet afstyrkte denna motion, och Första kammaren godkände utskottets hemställan, men sex utskottsledamöter från Andra kammaren hade reserverat sig och yrkat en skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag om skäligt dagtraktamente för deltagande i landstingens sammanträden, och Andra kammaren anslöt sig till denna reservation. Redan då, innan landstingen i sin nya sammansättning trädte i verksamhet, fann alltså Andra kammarens majoritet öfvervägande skäl tala för att landstingens ledamöter böra erhålla arfvode. Dessa skäl hafva blifvit förstärkta, sedan landstingen blifvit valda efter de nya bestämmelserna och dessa bestämmelsers verkningar börjat visa sig. I landstingen hafva numera inträdt och komma utan tvifvel att ytterligare inträda medlemmar, för hvilka det innebär en tyngande ekonomisk börda att ej blott under tiden för landstingets sammanträden afstå från dagsinkomsten af sitt yrkesarbete, utan också bestrida kostnaderna för sitt uppehälle i residensstaden. Att icke föranstalta om en ersättning skulle i realiteten innebära att motverka inträde i landstingen af representanter för kroppsarbetare och mindre jordbrukare, och detta låter sig icke för-

enas med de nya valbestämmelsernas anda. Den anmärkning, som synes hafva utgjort hufvudskälet mot arfvode för landstingsmän, nämligen att af dess införande skulle följa såsom konsekvens yrkanden på arfvode för uppdrag i kommunerna, torde kunna lämnas utan afseende redan därför att landstingsuppdraget är af en alldeles särskild art, i det att det samma för de allra flesta landstingsmännen förutsätter vistelse på annan plats än hemorten och därmed direkta kostnader.

Arfvodets belopp kunde förslagsvis bestämmas till 6 kronor per dag, såsom också skett i förutnämnda motion.

Å andra sidan förefaller det lämpligt, att i samband med införande af arfvode den nu stadgade ersättningen för resekostnaden modifieras därhän, att densamma kommer att utgå efter beräkning af skjutslega för en häst i stället för två. Äfven förslag härom hafva förut blifvit framställda.»

II: 186.

I motionen nr 186 har herr *Branting* m. fl. hemställt att Riksdagen för sin del måtte besluta följande ändrade lydelse af § 24 i förordningen om landsting af den 21 mars 1862:

§ 24.

Landstingsman eller suppleant äger i godtgörelse för inställelse vid landstingets möte åtnjuta dagtraktamente med sex kronor om dagen för den tid, som mötet varar, och den, som oundgängligen åtgår till resan fram och åter, äfvensom ersättning för själfva resekostnaden, beräknad efter skjutslega för en häst, där icke järnväg är att tillgå eller ångbåtslägenhet begagnas, men efter afgiften i andra klassens vagn på järnväg, där sådan finnes, och för en hyttplats eller, när hyttplats ej förekommer, en salongplats på ångfartyg, där resan såmedelst sker.

Beträffande hvad motionärerna till stöd härför anført, tillåter sig utskottet att hänvisa till den motivering, som finnes anford under punkt I.

Utskottets yttrande.

I. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser angående den kommunala rösträtten.

Af de i detta ämne väckta motionerna afser herr Brantings m. fl. motion i dess ena del, att Riksdagen skulle i en skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till sådana ändringar i gällande kommunala författningar, att den kommunala rösträtten komme att byggas på grundval af allmän och lika rösträtt för såväl män som kvinnor. I motionens andra del föreslår herr Branting m. fl., att Riksdagen måtte för sin del besluta vissa ändringar i gällande kommunala författningar af sådan innebörd, att den kommunala rösträtten blefve lika och personlig.

Herr Beckmans m. fl. och herr Staaffs m. fl. förevarande motioner afse, att Riksdagen för sin del måtte besluta sådana ändringar i gällande kommunala författningar, att rösträtten för bolag och andra samsälligheter, för omyndig samt för oskiftadt bo måtte afskaffas, samt att vid val af landstingsmän såväl i stad som på landet medlem af kommun må utöfva rösträtt endast inom den kommun, där han är mantals-skrifven.

Utskottet vill till en början erinra därom, att samtliga dessa förslag afse större eller mindre förändringar i den omfattande reform af den kommunala rösträtten, som år 1909 af Kungl. Maj:t och Riksdagen definitivt antogs. Då sålunda så nyligen genomgripande förändringar ifråga om rösträtten beslutits, att någon praktisk erfarenhet ifråga om dessa bestämmelsers verkan ännu knappast torde hafva vunnits, synes det utskottet vara med klok förtänksamhet öfverensstämmande att låta dessa bestämmelser i praktiken ytterligare pröfvas, innan man skrider till deras förändring.

Hvad de af herr Branting m. fl. framställda förslagen beträffar, åsyfta de en genomgripande förändring af bestående förhållanden ifråga om både den svenska statsförfattningen och den kommunala själfförvaltningen. Då utskottet ej finner det önskvärdt eller ens

lämpligt att rubba vare sig grunderna för Första kammarens sammansättning eller de principer, hvilka äro utmärkande för nu gällande kommunalförfattningar, får utskottet afstyrka de af herr Branting m. fl. framställda förslagen.

De af herrar Beckman m. fl. och Staaff m. fl. väckta förslagen afse en till synes mindre omfattande förändring i gällande kommunala rösträttsbestämmelser.

Till stöd för dessa förslag hafva motionärerna åberopat, att juridiska personers rösträtt skulle strida mot »hela andan» i valen till landstingen, hvilka hafva fått en öfvervägande politisk karaktär. Utskottet kan för sin del ej finna att, äfven om dessa val ansåges hafva en öfvervägande politisk karaktär, det i detta förhållande skulle föreligga några principiella hinder för juridiska personers rösträtt. I den mån valen till landstingen äro af politisk innebörd, så till vida som landstingen bilda valkorporationer till Första kammaren, grundlägger bland annat äfven juridiska personers rösträtt den karaktärsåtskillnad mellan kamrarna, som 1866 års representationsreform sökte åvägabringa genom att i Första kammaren särskildt bereda en representation för de kommunala intressena, sådana dessa framgå ur bestående kommunala förhållanden.

Efter utskottets mening hafva emellertid motionärerna alltför starkt eller nästan uteslutande betonat landstingsmannavalens och den kommunala rösträttens politiska betydelse. Landstingsmannavalen utgöra blott ett led i den omfattande kommunala själfförvaltningen. Vid sådant förhållande och då den kommunala rösträtten främst har sin betydelse däraf, att den bereder möjlighet för olika kommunala intressen att utöfva inflytande i det kommunala lifvet efter dessa intressens styrka och vikt, innebär det därför en direkt orättvisa mot de juridiska personerna m. fl. att beröfva dem rösträtten och därmed också möjligheten att inom kommunen bevaka sina intressen, liksom det också efter utskottets mening skulle innebära en orättvisa mot de personer, som äro röstberättigade i flera kommuner, att, som motionärerna föreslagit, vid val af landstingsmän begränsa dessa personers rösträtt blott till den kommun, där de äro mantalsskrifna. Hvad motionärerna i nu anförda afseenden anför, är ej heller ägnadt att öfverbevisa utskottet därom att sådana åtgärder, som i förevarande motioner föreslagits, skulle kunna anses lämpliga eller ens befogade.

Utskottet vill slutligen framhålla, att, äfven om de föreliggande förslagen närmast afse att upphäfva de fåtaliga juridiska personernas rösträtt, dessa förslag i själfva verket innebära en början till den ändring

af bestående rättsförhållanden, hvarom herr Branting m. fl. i sin ofvanberörda motion framställt längre gående yrkande.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

A) att herr Brantings m. fl. förevarande motion nr 186 i Andra kammaren, i hvad den afser annat än medgifvande af dagtraktamente till landstingsmän, icke måtte föranleda till någon Riksdagens åtgärd;

B) 1) att herr Beckmans m. fl. motion nr 66 i Första kammaren, tredje punkten, och herr Staaffs m. fl. motion nr 218 i Andra kammaren, tredje punkten, icke måtte föranleda till någon Riksdagens åtgärd;

2) att herr Beckmans m. fl. motioner i Första kammaren nr 67 samt andra punkten i nr 68 och 69 och herr Staaffs m. fl. motioner i Andra kammaren nr 219 samt andra punkten i nr 220 och 221 icke måtte föranleda till någon Riksdagens åtgärd.

II. Förslag afseende förändringar i gällande bestämmelser rörande det proportionella valsättet och gällande föreskrifter i fråga om valförrättningarna.

De i dessa ämnen framställda motionerna innefatta åtskilliga yrkanden, hvilka utskottet tillåter sig för bättre öfversikts skull fördela i följande grupper:

- A. Yrkanden rörande ändringar i den proportionella valmetoden;
- B. Yrkanden afseende att trygga valhemligheten vid de kommunala valen;
- C. Yrkanden i fråga om landstingsmannavalens utlysande och ordningen vid dessa val;
- D. Yrkanden om förbud i vissa fall för röstning med fullmakt.

A. Yrkanden rörande ändringar i den proportionella valmetoden.

Af motionärerna inom denna grupp har herr Palme yrkat, att Riksdagen redan innevarande år skulle besluta vissa ändringar i nu gällande

proportionella valmetod. Samtliga öfriga motionärer, nämligen herr Beckman m. fl., herr Staaff m. fl., herr Rydén, herr Danström och herr Forsberg hafva yrkat, att Riksdagen skulle i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning i fråga om afhjälpande af vissa brister i det proportionella valsättet.

Hvad de framställda yrkandenas omfattning beträffar, föreslår herr Palme ändringar såväl i lagen om val till Riksdagen, som i förordningen om kommunalstyrelse i stad och i förordningen om landsting. Herr Beckman m. fl. och herr Staaff m. fl. afse ändringar i förordningen om kommunalstyrelse i stad, i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm och i förordningen om landsting, herr Danström i förordningen om kommunalstyrelse i stad samt herr Rydén och herr Forsberg i förordningen om landsting.

Hvad de framställda yrkandenas innebörd beträffar, föreslår herr Palme, att stadgandet om lottning vid lika röstetal skulle i vissa fall inskränkas. Herr Beckman m. fl. och herr Staaff m. fl. afse att vid val af suppleanter valmännens mening i fråga om ordningen mellan kandidaterna med större säkerhet skulle kunna göras gällande, herr Rydén, att rangordningsregeln skulle komma att tillämpas äfven i fråga om valen af suppleanter och herr Forsberg att rangordningsregeln skulle kunna ytterligare utsträckas vid val af landstingsmän och suppleanter. Herr Danström har ej föreslagit något särskildt direktiv för utredningen, men har ifrågasatt några tillägg till bestämmelserna om val i förordningen om kommunalstyrelse i stad, hvarigenom det skulle stadgas, att strykning å valsedel icke får ske, och att valsedel för att vara giltig skall upptaga minst hälften så många namn som det antal, valet afser.

Af de i ämnet väckta motionerna och jämväl af hvad i öfrigt kommit till utskottets kännedom, framgår, att den nu gällande proportionella valmetoden i tillämpningen visat sig vara behäftad med åtskilliga brister, särskildt i fråga om val af suppleanter till stadsfullmäktige och landstingsmän.

Hvad först det af herr Palme framställda yrkandet angår, så vidt det afser, att Riksdagen redan innevarande år skulle besluta vissa ändringar i den proportionella valmetoden, kan utskottet ej dela motionärens mening härutinnan. Äfven om de föreslagna ändringarna äro af jämförelsevis begränsad omfattning, anser sig utskottet icke kunna förorda dem utan att en ingående utredning föreligger om innebörden af dessa ändringsförslag i olika afseenden. Då de nu särskildt öfverklagade bristerna i denna valmetod lämpligen böra beaktas i sammanhang med en

allmänne revision — sålunda har herr Palme själf framhållit, att »en grundlig revision af den proportionella valmetoden är en trängande nödvändighet» — har utskottet, i likhet med åtskilliga af motionärerna, ansett att skrifvelse i ämnet bör till Kungl. Maj:t aflätas.

Utskottet finner jämväl att, såvida en utredning kommer till stånd, denna bör omfatta samtliga nu gällande författningar om den proportionella valmetoden och icke endast afse en del af dessa. I följd häraf bör materialet för denna utredning innefatta icke blott de erfarenheter, som kunna hafva vunnits af de redan förrättade valen af ledamöter i riksdagens Första kammare, af landstingsmän och af stadsfullmäktige utan äfven de erfarenheter, som kunna väntas framgå ur de allmänna val, som under instundande september månad skola förrättas till riksdagens Andra kammare.

Såsom utskottet ofvan har anfört, torde gällande bestämmelser i fråga om val af suppleanter böra göras till föremål för en blifvande utredning. Åtminstone såvidt man nu kan bedöma, synes det, som om de öfverklagade bristerna i nu gällande valmetod skulle till stor del kunna förekommas genom rangordningsregelns vidsträcktare tillämpning. Då emellertid de erfarenheter, som hittills föreligga, ej äro af den ingående beskaffenhet, att valsystemets brister och orsakerna härtill närmare kunna preciseras, har utskottet ej funnit sig böra förorda, att utredningen skulle såsom i åtskilliga af de förevarande motionerna föreslagits, begränsas till någon viss uppgifven del af det proportionella valsättet eller angifva på hvad sätt den nu gällande valmetoden skulle förbättras. Å andra sidan bör den af utskottet ifrågasatta utredningen ej gå utanför ramen af den nu gällande valmetoden. Utredningen skulle sålunda afse att, utan rubbande af principerna för gällande valmetod, afhjälpa de brister, som den praktiska erfarenheten af metoden ådagalägger. Med hänsyn härtill kan utskottet ej förorda de af herr Danström ifrågasatta tillägg till vallagen.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

- 1) att Riksdagen, i anledning af herr Beckmans m. fl. motioner i Första kammaren nr 66, första punkten, nr 68, första punkten, och nr 69, första punkten, herr Staaffs m. fl. motioner i Andra kammaren nr 218, första punkten, nr 220, första punkten, och nr 221, första punkten, herr Palmes motion i Andra kammaren nr 184, första punkten, herr Rydéns motion i Andra kammaren nr 216, femte punkten, och herr Forsbergs motion i Andra kammaren nr 27 måtte hos Kungl.

Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t på grundvalen af de erfarenheter, som af hittills förrättade val vunnits eller möjligen kunna af innevarande års val vinnas, låta utreda, på hvad sätt de brister, som visat sig vidlåda den nu tillämpade proportionella valmetoden, må kunna afhjälpas, och till Riksdagen inkomma med det förslag, hvartill denna utredning kan gifva anledning;

2) att herr Danströms motion i Första kammaren nr 27 må, där den ej genom utskottets ofvan under punkten 1) gjorda hemställan kan anses besvarad, icke föranleda till någon Riksdagens åtgärd.

B. Yrkanden afseende att trygga valhemligheten vid de kommunala valen.

Af motionärerna inom denna grupp hafva herr Beckman m. fl. och herr Staaff m. fl. samt herr Palme yrkat, att Riksdagen innevarande år skulle för sin del besluta vissa ändringar i uppgifvet syfte. Herr Rydén och herr Forsberg hafva föreslagit, att Riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla om utredning och framläggande af förslag i vissa afseenden.

Hvad de framställda yrkandenas omfattning beträffar, föreslår herr Palme ändringar såväl i förordningen om kommunalstyrelse i stad som i förordningen om landsting, under det öfriga motionärer, herr Beckman m. fl., herr Staaff m. fl., herr Rydén och herr Forsberg i sina framställningar endast afse förordningen om landsting.

Hvad de framställda yrkandenas innebörd beträffar, föreslå herr Beckman m. fl. och herr Staaff m. fl., att, ifråga om ordningen vid valet, valsedlarnas utseende och inläggande i kuvert, valsedlarnas öfverflyttande från valurnan till hållfast omslag och dettas försegling, de föreskrifter, som nu i dessa afseenden gälla ifråga om valen till Andra kammaren, i tillämpliga delar och med de modifikationer, som krävas af röstvärdets antecknande på sedlarna, må stadgas äfven ifråga om valen till landstingen. Herr Rydén afser i sin motion, att till bevarande af valhemligheten och kontrollerande af röstsedlarnas afsändande likartade bestämmelser, som nu äro föreskrifna i lagen om val till Riksdagen, må stadgas för landstingsmannavalen. Herr Palme påyrkar förbud mot märkta sedlar och herr Forsberg ifrågasätter, huruvida icke valhemligheten skulle kunna tryggas om röstsedlarna fingo formen af kuvert.

Af de i ämnet väckta motionerna och jämväl af hvad i öfrigt kom-

mit till utskottets kännedom, framgår, att särskildt beträffande landstingsmannavalen vissa brister i nu gällande bestämmelser ifråga om valhemlighetens bevarande och röstsedlarnas afsändande visat sig föreligga.

Utskottet kan ej förorda herr Beckmans m. fl., herr Staaffs m. fl. och herr Palmes förslag, i hvad de afse, att Riksdagen redan innevarande år skulle för sin del fatta beslut i ämnet. Äfven om de nuvarande stadgandena ifråga om valhemlighetens bevarande i lagen om val till Riksdagen skulle kunna i tillämpliga delar göras gällande för kommunala val, torde emellertid efter utskottets mening de modifikationer, som i dessa stadganden måste göras med hänsyn till de säregna förhållandena vid de kommunala valen, förutsätta en mera ingående undersökning af hithörande förhållanden än den, som af utskottet kan verkställas. Då jämväl förevarande ämne synes utskottet vara af den invecklade beskaffenhet, att Riksdagen ej lämpligen bör därom redan innevarande år fatta beslut, har utskottet ansett, att en skrifvelse i motionernas syfte bör till Kungl. Maj:t aflåtas.

Utskottet anser jämväl, att en blifvande utredning om lämpliga föreskrifter för valhemlighetens tryggande ej blott bör afse landstingsmannavalen utan äfven stadsfullmäktigevalen, då ifråga om dessa senare brister i ofvanberörda afseende torde föreligga, äfven om de icke i så hög grad framträd, som vid valen till landstingen.

På grund af hvad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att Riksdagen, i anledning af herr Beckmans m. fl. motion i Första kammaren nr 66, andra punkten, herr Staaffs m. fl. motion i Andra kammaren nr 218, andra punkten, herr Palmes motion i Andra kammaren nr 184, andra punkten, herr Rydéns motion i Andra kammaren nr 216, tredje och fjärde punkterna, och herr Forsbergs motion i Andra kammaren nr 27 måtte hos Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning, på hvad sätt de stadganden, som nu gälla i fråga om val af ledamöter till Riksdagens Andra kammare till tryggande af valhemligheten och för kontroll öfver röstsedlarnas afsändande, skulle kunna i tillämpliga delar äfven föreskrivas för val af landstingsmän och stadsfullmäktige samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill denna utredning kan gifva anledning,

C. Yrkanden i fråga om landstingsmannavalens utlysande och ordningen vid dessa val.

Samtliga motionärer inom denna grupp hafva påyrkat skrivelser till Kungl. Maj:t med begäran om utredning och framläggande af förslag i uppgifvet syfte.

Hvad beträffar de framställda yrkandenas innebörd, har herr Rydén ifrågasatt, huruvida icke landstingsmannavalen skulle kunna förrättas å särskild af vederbörande domhafvande eller af magistrat bestämd valdag och å tider på dagen, som genom lag bestämmes i fråga om val till Andra kammaren, i stället för att såsom nu förrättas i samband med kommunalstämma, och att vid val af landstingsman valförrättningen ej skulle behöfva ske efter upprop enligt röstlängden. Herr Stårner har föreslagit att val af landstingsmän ej skulle äga rum å kommunalstämma utan å för valet särskildt utsatt tid inför kommunalstämmans ordförande eller annan valförrättare, och ifrågasätter herr Stårner tillika huruvida icke kommunerna skulle kunna uppdelas i särskilda valdistrikt. Medgifvande af delning af större kommuner i flere valdistrikt ifrågasättes jämväl af herr Forsberg.

Då efter utskottets mening erfarenheten af de förrättade landstingsmannavalen ådagalagt, att anordningarna för dessa val mångenstädes äro mindre lämpliga, särskildt i det afseendet, att aflämnandet af röstsedlarna för valmännen medför stor tidsspilla, torde särskilda föreskrifter i ofvanberörda hänseenden vara af behovet påkallade.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att Riksdagen, i anledning af herr Rydéns motion i Andra kammaren nr 216, första och andra punkterna, herr Stårners motion i Andra kammaren nr 262 och herr Forsbergs motion i Andra kammaren nr 27 måtte hos Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta utreda, huruvida icke i fråga om landstingsmannavalen med hänsyn till utsättande af valdag och valtider samt öfriga anordningar för valförrättningen de föreskrifter, som i dessa afseenden nu äro stadgade för val af ledamöter i Andra kammaren, må kunna i tillämpliga delar gälla och för Riksdagen framlägga de förslag, hvar till utredningen kan gifva anledning,

D. Yrkanden om förbud i vissa fall för röstning med fullmakt.

Herr Forsberg har i sin förevarande motion bl. a. yrkat, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida icke röstning på grund af fullmakt i vissa fall vid landstingsmannanval bör förbjudas.

Då röstning på grund af fullmakt efter utskottets mening står i nära samband med de principer, som i vårt land gälla i fråga om den kommunala rösträtten, och då motionären ej heller anfört något skäl af beskaffenhet att motivera upphäfvande af röstning med fullmakt särskildt vid landstingsmannanval, finner sig utskottet böra afstyrka herr Forsbergs framställning i detta ämne.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att herr Forsbergs motion i Andra kammaren nr 27, där den ej genom utskottets ofvan under punkterna II A), B) och C) gjorda hemställan kan anses besvarad, icke måtte föranleda till någon Riksdagens åtgärd.

III. Förslag om medgifvande af dagtraktamente åt landstingsmän.

Motioner afseende tillerkännande af dagtraktamente åt landstingsmän hafva vid flere föregående tillfällen väckts i Riksdagens Andra kammare.

Vid 1871 års riksdag väckte herr Hans Andersson från Jämtlands län förslag, att landstingsman skulle äga att beräkna 3 rdr för resa och förrättningsdag samt skjutslega för en häst fram och åter, där ångbåts- eller järnvägslägenhet icke är att tillgå. Till stöd för detta förslag anförde motionären, att stadgandet i § 24 i förordningen om landsting angående skjutsättning för två hästar, där ångbåts- och järnvägslägenhet ej funnes att tillgå, hade till följd, att ersättningen i synnerhet i vidsträckta län blefve högst ojämt fördelad, enär den ene kan påräkna behållning, då däremot en annan måste vidkännas förlust. Motionären ansåg, att denna lagbestämmelse ej kunde kallas rättvis, om afseende särskildt fästes på Norrland med dess vidsträckta landstingsområden, och han åberopade som stöd för detta omdöme, att af 1870

års landstingsmän en erhöll 104 rdr och 60 öre; en annan 102 rdr och 50 öre, men en tredje blott 4 rdr. På grund häraf ansåg motionären, att ett billigt dagtraktamente och skjutslega för blott en häst skulle vara rättvisare än den godtgörelse, som utginge efter gällande bestämmelse, och att ändock ersättningsbeloppet för hvarje landsting skulle blifva i det närmaste lika med nu utgående. Efter motionärens mening borde den grundsatsen fasthållas, att kommunala förtroenden icke böra medföra pekuniära fördelar, men å andra sidan borde ej ett sådant uppdrag vara förknippadt med uppoffringar, då afsägelse icke är i lag medgifven. Lagutskottet, till hvilket denna motion hänvisades, afgaf emellertid ej öfver densamma något utlåtande, och motionen blef därför ej af kamrarna behandlad.

Vid 1880 års riksdag föreslog herr Olof Larsson i en inom Andra kammaren väckt motion, att ett dagtraktamente af fem kronor för hvarje dag, landstingsman vore närvarande vid landstinget, skulle honom tillerkännas. Samtidigt yrkade motionären nedsättning af godtgörelse för skjutslega, i likhet med hvad som föreslagits vid 1871 års riksdag. Efter motionärens mening skulle det af honom framställda förslaget i det hela icke föranleda ökad kostnad, men väl leda till ersättningens jämnare och rättvisare fördelning mellan landstingsmännen. Lagutskottet hemställde i häröfver afgifvet utlåtande om afslag på motionen. I fråga om den föreslagna förändringen beträffande reseersättningen anförde utskottet, att ehuruval denna efter gällande bestämmelser kunde utfalla ojämnt i förhållande till den verkliga kostnaden för inställelsen till landstingets möten, så skulle dock efter utskottets mening denna ojämnhet, som i viss mån hade sin grund i själfva förhållandenas natur, icke blifva i synnerlig grad förekommen genom motionärens förslag. Den behållning, som kunde uppkomma af reseersättningen för den aflägset boende, svarade sannolikt icke i många fall mot den uppoffring i tid och olägenhet genom frånvaro från hem och egna angelägenheters vård, som han måste vidkännas i större omfattning än den nära boende. I fråga om det af motionären framställda förslaget att tilldela landstingsmän dagtraktamente, kunde utskottet ej biträda detsamma. Efter utskottets mening förelåg nämligen en viktig garanti för landstingsmannas uppdragets riktiga utförande just i det allmänna intresse, som borde kunna förutsättas hos dem, som erhålla dylika förtroendeuppdrag, och man finge för deras fullgörande icke undandraga sig att vidkännas äfven någon obetydligare ekonomisk uppoffring. Utskottets afstyrkande hemställa bifölls i bägge kamrarna utan votering.

Frågan upptogs åter vid 1898 års riksdag i en inom Andra kammaren af herr Sten Nordström m. fl. väckt motion. Däri yrkades, att

landstingsman skulle åtnjuta, utöfver den i § 24 af förordningen om landsting stadgade reseersättning, sex kronor i dagtraktamente för hvarje dag, som han vid landstinget tjänstgör. Motionärerna erinrade, att ett stort antal landstingsmäns lefnadsförhållanden vore sådana, att det skulle vara välbetänt, om dessa erhöle skälig godtgörelse för sina utlägg under vistelsen vid landstinget. Efter motionärernas uppfattning skulle ett måttligt tilltaget dagtraktamente till landstingsmännen under vistelsen vid landstinget i högst ringa grad inverka på landstingens budgeter, då efter landstingsinstitutionens införande järnvägsnätet vunnit den utbredning inom vårt land, att reseersättningarna till landstingsmännen högst väsentligt nedbringats. Lagutskottet hemställde i sitt öfver motionen afgifna utlåtande om afslag å densamma, och anförde utskottet, både att en sådan bestämmelse, som motionärerna föreslagit, stode i strid med den allmänna grundsatsen i fråga om kommunala förtroendeuppdrag, att desamma skola fullgöras utan särskild ersättning, och att hittills ej yppats den ringaste svårighet att finna lämpliga personer, villiga att utan ersättning för vistelsen vid landstinget åtaga sig ifrågavarande uppdrag. Bägge kamrarna biföllo hvad utskottet i sitt utlåtande hemställt.

Frågan om arfvode åt landstingsman förekom vidare vid 1907 års riksdag, då, i samband med den till Riksdagens pröfning föreliggande frågan om omläggning af valen till landstingen, förslag om dylikt arfvode framställdes i två särskilda inom Andra kammaren väckta motioner. I den ena hemställde herr Branting m. fl., att landstingsman eller suppleant skulle af statsmedel åtnjuta utom ersättning för resekostnad enligt gällande grunder, i dagtraktamente tio kronor för hvar dag landstinget vore samladt äfvensom för resedagar till och från landsting. I den andra motionen föreslog herr Lindhagen m. fl., att landstingsman skulle äga i godtgörelse för inställelse vid landstingets möte åtnjuta dagtraktamente med sex kronor om dagen för den tid, som mötet varade, och den tid, som oundgängligen åtginge till resan fram och åter. Därjämte hemställde motionären om sådan ändring i fråga om resekostnadsersättningen, att denna skulle beräknas efter skjutslega för en häst samt efter andra klassens vagn på järnväg. Det för rösträttsfrågans behandling vid denna riksdag tillsatta särskilda utskottet afstyrkte båda dessa motioner, dels på grund af den afvikelse, som ett stadgande enligt motionärernas förslag skulle innebära från den hos oss gällande regeln, att kommunala förtroendeuppdrag böra vara oafflönade, dels ock på grund däraf, att den föreslagna omläggningen af landstingsmannavalen antagligen icke skulle medföra, att landstingsmannaskapet, hvilket alltjämt

betraktats som en hederspost, med mindre villighet än förut skulle mottagas. Bägge kamrarna biföllo ock utskottets afstyrkande förslag.

Slutligen väckte vid nästlidet års riksdag herr Wallin med åtskilliga instämmanden i Andra kammaren en motion, hvari yrkades, att landstingsman skulle tillerkännas, förutom den i § 24 i förordningen om landsting stadgade reseersättningen, 8 kronor om dagen för den tid, mötet varar och som oundgängligen åtgår för resan fram och åter. Motionären hänvisade i sitt förslag på det förhållandet, att år 1910 de nya bestämmelserna om rösträtt träd i kraft, hvarigenom en om ock liten möjlighet öppnats för det hittills orepresenterade småfolket att i landstingen invälja män, som representera dess åsikter och uppfattning. Denna möjlighet skulle dock endast vara formell, så länge landstingsmännen icke ägde uppbära dagtraktamente. I sitt häröfver afgifna utlåtande hemställde konstitutionsutskottet om afslag å motionärens yrkande, då utskottet icke fann, hvad motionären i sin framställning anfört gifva anledning att frångå den af Riksdagen vid olika tillfällen häfdade grundsats, att de kommunala förtroendeuppdragen såsom förtroendesysslor böra fullgöras utan ersättning för därmed förenadt arbete. Vid utlåtandet var emellertid fogad en reservation af herr Staaff m. fl., i hvilken det yrkades, att Riksdagen måtte besluta en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om förslag till sådan ändring af § 24 i förordningen om landsting, att skäligt dagtraktamente måtte för deltagande i landstingssammanträden tillerkännas landstingsmän och deras suppleanter. Första kammaren godkände utskottets förslag, under det Andra kammaren biföll den vid utlåtandet af herr Staaff m. fl. fogade reservationen.

Såsom förestående historiska redogörelse visar, hafva de utskott, hvilka vid skilda tillfällen haft att yttra sig i fråga om införande af dagtraktamente åt landstingsmän, afstyrkt bifall till härom afgifna förslag under erinran, bland annat, att desamma stode i strid med den för vår kommunala själfstyrelse utmärkande grundsatsen, att de kommunala uppdragen såsom förtroendesysslor böra fullgöras utan ersättning för därmed förenadt arbete.

I likhet med hvad herr Staaff m. fl. i sin motion anfört, finner emellertid utskottet, att principen om oaflönade förtroendeuppdrag svårigen kan anföras som skäl mot förevarande förslag. Denna princip innebär nämligen, att innehafvare af förtroendetjänster ej äga att åtnjuta ersättning för därmed förenadt *arbete* eller erhålla *lön* (arfvode). Hvad åter dagtraktamente beträffar, torde detta ej kunna anses utgöra vare sig lön eller arfvode i egentlig mening utan blott innebära ersättning för de *direkta kostnader*, som äro förenade med ett visst upp-

drag. Då ämbets- eller tjänsteman för tjänsteresor uppbär resekostnads- och traktamentsersättning utöfver den lön, han åtnjuter, uppfattas sålunda denna lön såsom en från den förra skild sak. Lönen uppbäres på grund af hans tjänst, resekostnaden och dagtraktamentet på grund af de särskilda kostnader, som tjänsten i visst afseende medför. Landstingsmannauppdraget torde också kunna anses vara af den särskilda art, att dagtraktamente därför bör förekomma, då det för de allra flesta landstingsmän förutsätter vistelse på annan plats än hemorten. Då utskottet ej finner, att landstingsman skäligen bör påläggas utöfver de besvär, som äro förenade med uppdraget, särskilda direkta utgifter för uppdragets fullgörande, och då landstingsman redan nu delvis erhåller ersättning för de direkta kostnader som resorna innebära, har utskottet i nu angifna afseende intet att erinra mot att landstingsman tillerkännes äfven dagtraktamente.

Äfven ur en annan synpunkt torde emellertid ett stadgande härom vara af behovet påkalladt. De vid 1909 års riksdag definitivt antagna bestämmelserna i fråga om den kommunala rösträtten och det proportionella valsättet afsågo att för de samhällsklasser, som ditills ej alls eller endast i undantagsfall varit representerade i landstingen, bereda möjlighet att välja landstingsmän ur sin egen krets. I likhet med motionärerna finner utskottet, att åfsikten med 1909 års rösträttsreform svårigen skulle i detta afseende kunna realiseras, om den census, som stadgandet i § 24 i förordningen om landsting faktiskt innebär, fortfarande skulle bibehållas. Efter utskottets mening torde sålunda införande af dagtraktamente åt landstingsman kunna anses vara befogadt, emedan det innebär en konsekvens af 1909 års lagstiftningsarbete i fråga om vidgade medborgerliga rättigheter.

I fråga om dagtraktamentets storlek finner utskottet, att detta lämpligen torde kunna fastställas till 6 kronor eller det belopp, som blifvit i de båda förevarande motionerna föreslaget. I likhet med motionärerna anser utskottet, att i samband härmed en reglering bör företagas i fråga om den nu stadgade resekostnadsersättningen. Efter hvad utskottet erfårit, hafva landstingsmän från trakter, i hvilka järnväg ej finnes att tillgå, genom bestämmelsen om ersättning för skjutslega efter två hästar beredt sig en icke obetydlig vinst, och jämväl den efter afgiften i första klassens vagn på järnväg beräknade ersättning torde, i all synnerhet på längre sträckor, kunna lämna afsevärdt öfverskott, om lägre vagnklass användes. Då det torde vara synnerligen önskvärdt, att stadgandet om ersättning för de direkta utgifter, som äro förbundna med fullgörande af ett kommunalt förtroendecupdrag, icke bereder möjlighet till särskild

vinst för de till denna ersättning berättigade, har utskottet ansett, att resekostnadsersättningen bör beräknas efter skjutslega för en häst, där järnväg icke är att tillgå eller ångbåtslägenhet begagnas, och efter afgiften i andra klassens vagn på järnväg. Utskottet har däremot ansett, att den nuvarande bestämmelsen i fråga om ersättning för begagnande af ångbåtslägenhet lämpligen kan bibehållas.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa

att Riksdagen, i anledning af herr Beckmans m. fl. motion i Första kammaren nr 66, fjärde punkten, herr Staaffs m. fl. motion i Andra kammaren nr 218, fjärde punkten och herr Brantings m. fl. motion i Andra kammaren nr 186, måtte för sin del besluta följande ändrade lydelse af § 24 i förordningen om landsting:

§ 24.

Landstingsman eller suppleant åtnjuter af landstingets medel i dagtraktamente under landstingets möte sex kronor samt ersättning för resekostnaden fram och åter, beräknad efter skjutslega för en häst, där icke järnväg är att tillgå eller ångbåtslägenhet begagnas, men efter afgiften i andra klassens vagn på järnväg, där sådan finnes, och för en hyttplats eller, när hyttplats ej förekommer, en salongsplats på ångfartyg, där resan såmedelst sker.

Stockholm den 2 maj 1911.

På utskottets vägnar:

ERNST TRYGGER.

Reservationer:

vid punkt I: A:

af herr *af Callerholm*, friherre *Bonde*, herrar *Ericsson*, *Berg* och *Edén*, som hemställt om bifall jämväl till det af herr *Branting* m. fl. framställda yrkandet om ändring af 10 § i förordningen om landsting i syfte att bereda valbarhet för kvinna till landstingsman;

af herr *Nilsson*, som yrkat bifall till de i herr *Brantings* m. fl. motion framställda yrkandena;

af herr *Edén* i fråga om motiveringen;

vid punkt I: B: 1), 2):

af herr *Nilsson*;

af herr *af Callerholm*, friherre *Bonde*, herrar *Berg*, *von Schéele*, *Edén* och *Gripenstedt*, som anfört följande:

Såsom motionärerna erinrat, framträdde frågan om afskaffande af de juridiska personernas kommunala rösträtt nästan omedelbart efter det att denna rösträtt blifvit införd genom 1862 års kommunalförfattningar. Redan 1867 var oppositionen emot densamma så stark, att Andra kammaren då antog ett yrkande, enligt hvilket bolags rösträtt borde upphävas (och i stället delägare i bolag rösta för sin andel i bolaget, i proportion till dess taxerade inkomst). Denna opposition mot bolagens rösträtt kom sedermera att i viss mån sammansmälta med krafvet på en begränsning af de höga röstetalen, hvilka i regel innehades af bolag, och sistnämnda kraf trängde småningom i förgrunden. Men vid sidan däraf framträdde också — exempelvis i motioner 1884, 1893, 1899 — den ståndpunkten, att själfva rösträtten för bolag såsom sådan vore förkastlig, och ett yrkande på utredning om upphäfvande af hela denna rösträtt antogs år 1899 af Andra kammaren.

Det synes uppenbart, att tiden nu bör vara inne att på allvar återupptaga denna fråga. Den nya kommunala röstskalan har inom kommunerna, speciellt vid de olika kommunala valen, framkallat en stark stegring af intresset och lifaktigheten, och inför denna nya kommunala lifaktighet ter sig bolagens och i allmänhet de juridiska personernas rösträtt mer än någonsin såsom principiellt förkastlig. Utöfvandet af medborgerliga befogenheter inom kommunerna, särskildt röstning vid de olika valen, förutsätter en personlig pröfning och en personlig ställning

till de brännande frågorna, hvilka endast äro till finnandes hos medborgare, ej hos opersonliga samfälligheter. Såsom motionärerna påvisat, gäller detta i första rummet landstingsvalen, med deras starkt utpräglade politiska karaktär, men också val inom kommunerna och andra kommunala angelägenheter.

Någon principiell orättvisa ligger icke i ett upphäfvande af de juridiska personernas rösträtt, då en sådan rösträtt, hvilket äfven i motionen omnämnes, icke förekommer i de flesta andra länder, och då de olika samfälligheternas intressen hos oss liksom annorstädes i alla händelser komme att tillbörligt bevakas af de personer, som i dem äro delägare eller med dem äro på annat sätt förbundna, med dessas personliga röster. Än mindre skulle ett sådant upphäfvande rubba Första kammarens afsedda karaktär af en representation för de kommunala intressena, då dessa kommunala intressen naturligtvis göras gällande genom de röstberättigade medborgarne inom kommunerna lika väl som genom bolagen.

Det af motionärerna framställda yrkandet om en särskild föreskrift i fråga om rösträtt vid landstingsval, nämligen att vid dessa val rösträtt må utöfvas endast inom den kommun, där den röstberättigade är bosatt, måste anses berättigadt med hänsyn till dessa vals öfvervägande politiska karaktär. Det synes för öfrigt stridande mot hela grundtanken i den 1909 genomförda reduktionen af den kommunala röstskalan, att, såsom nu mycket ofta är fallet, en person, som är röstberättigad inom flera kommuner, kan rösta vid landstingsval med ett sammanlagdt röstetal, som öfverskrider, ja mångdubbelt öfverskrider det fastställda maximum (40 röster).

Motionärerna hafva yrkat, att konstitutionsutskottet måtte själf formulera vederbörliga förändringar i kommunallagarna. Då utskottets majoritet afvisat motionerna i här förevarande delar, synes oss vara lämpligast att modifiera detta yrkande till en hemställan om skrifvelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning och förslag i motionernas syfte.

På grund häraf hemställes,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning låta utarbета och för Riksdagen framlägga

1) förslag till sådana ändringar i gällande kommunala författningar, att den kommunala rösträtt, som nu tillkommer bolag och andra samfälligheter, omyndig samt oskiftadt bo, måtte upphävas;

2) förslag till sådan ändring i förordningen om landsting, att vid val af landstingsmän såväl i stad som på landet medlem af kommun må kunna utöfva rösträtt endast inom den kommun, där han är mantals-skrifven.

Vid punkt III:

af herrar *Trygger, Sjöholm, Clason, Ekman, Almquist* och *Magnusson*;

af herr *Bellinder*, som yttrat:

Ehuru jag har den åsikten, att kommunala förtroendeuppdrag böra vara oafönade, har jag likväl ansett mig kunna bifalla förslaget om medgifvande af dagtraktamente åt landstingsmän såsom en skälig godtgörelse för de *extra kostnader* de under sin bortovaro från hemmet och under sin vistelse vid landstinget få vidkännas. Men däraf följer ock, enligt min mening, att de landstingsmän, som bo i den stad, i hvilken landstinget hålles, d. v. s. i länets residensstad, ej böra erhålla något dagtraktamente.

Då jag vid justeringen af utskottets utlåtande fann, att, ehuru i motiveringen den af mig härofvän häfdade principen, nämligen att blott *direkta kostnader*, som äro förenade med visst kommunalt förtroendeuppdrag, böra ersättas, i utskottets förslag till ändrad lydelse af § 24 i gällande landstingsförordning något undantag i fråga om rätt för landstingsmän att erhålla dagtraktamente ej gjorts för de landstingsmän, som ha sitt hem i länets residensstad, anmälte jag af denna anledning min reservation, och jag hemställer i öfverensstämmelse därmed,

att Riksdagen måtte för sin del besluta, att § 24 i Kungl. förordningen af den 21 mars 1862 om landsting erhåller följande lydelse:

§ 24.

Landstingsman eller suppleant, som ej bor i länets residensstad, åtnjuter af landstingets medel i dagtraktamente under landstingets möte sex kronor samt ersättning för resekostnaden fram och åter, beräknad efter skjutslega för en häst, där icke järnväg är att tillgå eller ångbåtslägenhet begagnas, men efter afgiften i andra klassens vagn på järnväg,

där sådan finnes, och för en hyttplats eller, där hyttplats ej förekommer, en salongsplats på ångfartyg, där resan så medelst sker.

Det skulle här antecknas att herr *Ericsson* icke deltagit i behandlingen af de under punkt I: B) afhandlade ärenden, och att herr *Fahlbeck* icke deltagit i de under punkt III) behandlade ärenden.

Herrar *Nyström* och *Uppström* hafva ej närvarit vid justeringen af detta utlåtande.
